

1. Alexander van Sasse van Ysselt in zijn werkkamer, 1929. Coll. Erfgoed 's-Hertogenbosch, nr. 0014442.

Felix Bosch

‘Steeds op de bres, waar het zijn Brabant geldt’

De lokale vertegenwoordiging van jhr. A.F.O. van Sasse van Ysselst (1852-1939)

Introductie

Nadat de Brabantse jonkheer Alexander Frederik Oscar van Sasse van Ysselst (1852-1939) op 87-jarige leeftijd tijdens een vakantie in Interlaken overleed, schetste de *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant* het beeld van een adellijke *workaholic*, die ‘het “noblesse oblige” tot een levensroeping had verheven’.¹ Naast een succesvolle juridische carrière zette Van Sasse van Ysselst zich als bestuurder en historicus in voor de ontwikkeling van de Brabantse cultuur. Bovendien was hij raadslid in 's-Hertogenbosch, Noord-Brabants Statenlid, Tweede Kamerlid, senator en voorzitter van een waterschap – en dat goeddeels gelijktijdig, decennialang. Hoewel het aan het begin van de twintigste eeuw vaker voorkwam dat landelijke, provinciale en gemeentelijke functies werden gecombineerd, of werden uitgeoefend naast bestuurlijke of maatschappelijke nevenfuncties, was Van Sasse van Ysselst hierin uitzonderlijk.² Al die rollen konden onmogelijk gescheiden blijven: hij woonde soms ‘drie colleges op een dag bij om in den nacht zich nog geduldig neer te zetten aan zijn historischen arbeid, terwijl den volgenden ochtend hem weer urenlange rechtszittingen wachtten’.³

Precies die kruisbestuiving tussen Van Sasse van Ysselsts verschillende functies biedt inzicht in zijn complexe reputatie als volksvertegenwoordiger, waarvan de centrale aspecten met elkaar in strijd lijken te zijn. In 1926 roemde het katholieke dagblad *De Tijd* Van Sasse van Ysselst om zijn ‘volstreckte onafhankelijkheid’, ‘wereldwijsheid’ en ‘koele, zakelijke helderheid van hoofd’ – kwaliteiten vaker toegeschreven aan politici met een rechterlijke of adellijke achtergrond. Tegelijkertijd stond Van Sasse van Ysselst alom bekend om zijn hartstochtelijke liefde voor Brabant. Voor de eeuwig ongehuwde Bosschenaar zou zij als ‘de vrouw, met wie hij getrouwd was’ zijn geweest. Van Sasse van Ysselsts inzet voor stad en provincie, op tal van terreinen en tot op de hoogste niveaus, maakten hem kennelijk ‘ontzaglijk populair tot in de diepe lagen, geledingen, kringen en groepen der bevolking’, die ‘te allen tijde voor den “jonker” door het vuur’ zouden gaan. Hoewel deze laatste claim uiteraard niet vrij is van propaganda, is de retorische vraag die *De Tijd* vervolgens opwierp gerechtvaardigd: ‘Is deze adellijke volksvertegenwoordiger conservatief of democratisch?’ Van Sasse van Ysselsts persoonlijkheid zou bewijzen hoe ‘grenzeloos oppervlakkig’ deze tegenstelling in werkelijkheid was.⁴

1 *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant*, 8 augustus 1939.

2 Van den Berg, *De toegang tot het Binnenhof*, 197.

3 *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant*, 8 augustus 1939.

4 *De Tijd*, 25 september 1926.

Van Sasse van Ysselts politiek wordt in dit artikel geanalyseerd in het licht van recent onderzoek, waaruit blijkt dat de Nederlandse nationale politiek rond 1900 een brede lokale vertegenwoordigingscultuur kende.⁵ Deze was lange tijd institutioneel verankerd in het districtenstelsel, dat in 1918 werd ingeruild voor het kiessysteem van evenredige vertegenwoordiging. In politiek-historische overzichtswerken domineert één narratief over de cultuur van de Tweede Kamer in deze periode, namelijk dat ideologische partijvertegenwoordiging de oude liberale traditie van afstandelijk parlementarisme afloste.⁶ Mede daardoor zijn lokale vertegenwoordigers door historici consequent weggezet als uitzonderingsgevallen en daardoor hoogstens anekdotisch beschreven, als anachronismen uit een premodern politiek tijdperk.⁷ Maar uitgerekend in deze eerste decennia van de twintigste eeuw, waarin partijpolitieke tegenstellingen op alle bestuurlijke niveaus dominant werden en het adellijk aandeel in vertegenwoordigende lichamen terugliep, was Van Sasse van Ysselts succesvol als lokaal georiënteerde, sterk onafhankelijk opererende edelman.⁸ Om dit te begrijpen, moet Van Sasse van Ysselts politiek vanuit zijn rechterlijke positie en zijn culturele en historische werk worden beschouwd.

Dit artikel is gebaseerd op zowel literatuuronderzoek als studie van primaire bronnen: met name de handelingen van de Provinciale Staten van Noord-Brabant en de Tweede Kamer, de notulen van het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, krantenartikelen en de eigen historische publicaties van Van Sasse van Ysselts. In dit artikel wordt ten eerste gereflecteerd op de adellijke (familie)tradities die Van Sasse van Ysselts hebben gevormd. Hierna wordt vanuit twee vragen aandacht besteed aan zijn buitenparlementaire activiteiten in relatie tot zijn politiek: hoe creëerde zijn werk als cultureel bestuurder en historicus een reputatie als 'Brabander par excellence', en hoe gaf zijn rechterlijke functie hem niet enkel een klassieke reputatie van onafhankelijkheid, maar vooral een reputatie als 'man van de praktijk'? Het vierde en laatste deel draait om Van Sasse van Ysselts parlementaire vertegenwoordiging van Bossche en Brabantse belangen, waarbij in het bijzonder wordt stilgestaan bij de Beerse Maaskwestie.

Volgens edele tradities

Alexander van Sasse van Ysselts werd geboren in Waalwijk, als een van de zes kinderen van jhr. Leopold (L.B.C.L.) van Sasse van Ysselts en Theodora (T.M.B.) barones van Hugenpoth tot Aerdt.⁹ Toen Alexander vijf jaar oud was verhuisde de familie van Waalwijk, waar vader Leopold kantonrechter was, naar 's-Hertogenbosch. Leopold was daar namelijk benoemd tot auditeur-militair bij de krijgsraad. Het leven van Alexander van Sasse van Ysselts bleef sindsdien aan de Brabantse provinciehoofdstad verbonden, en volgde het traditionele patroon van de laatnegentiende-eeuwse edelman.¹⁰ Net als zijn enige broer volgde hij na het gymnasium een Leidse rechtenstudie, afgesloten met promotie op stellingen.¹¹ Zijn rechterlijke loopbaan voerde Van Sasse van Ysselts langs het kantongerecht van 's-Hertogenbosch (1877-1885), naar de rechtbanken van Roermond (1885-1893) en 's-Hertogenbosch (1893-1899), tot het hooggerechtshof van 's-Hertogenbosch (1899-1933), dat hij vanaf 1925 presideerde. Op dit rechterlijke pad trad hij niet alleen in de voetsporen van zijn vader, maar ook van zijn grootvader aan moederskant Alexander (A.W.J.J.) baron van Hugenpoth tot Aerdt. Deze was decennialang kamerpresident bij het Hooggerechtshof van Den Haag, na eerder als minister van Justitie en Politie onder koning Lodewijk Napoleon te hebben gediend.¹²

Door zijn voorname rechterlijke en politieke posities stond Van Sasse van Yssel rond 1900 aan de top, of beter gezegd, in het centrum van het elitenetwerk van oostelijk Noord-Brabant.¹³ Daarbij speelde ook het regionale verenigingsleven een belangrijke rol. Hier was Van Sasse van Yssel als een vis in het water: hij kende iedereen die ertoe deed, en iedereen kende hem. Als typisch lid van de aristocratische elite was hij prominent onderdeel van diverse sociëteiten en comités, met name in 's-Hertogenbosch.¹⁴ Voor de Bossche elite vervulde het verenigingsleven een belangrijke rol als sociaal trefpunt.¹⁵ Dit gold zeker voor Van Sasse van Yssel, die zoals gezegd nooit trouwde. Hierdoor had hij tot op hoge leeftijd 'veel van den student kunnen behouden': dagelijks wandelde hij na de gezamenlijke maaltijd met 'eenige eerbiedwaardigen' die hij nog kende uit zijn Leidse studietijd, 'met de jas over den arm, naar de Sociëteit, zooals zij dat, vijftig jaar geleden, óók zouden hebben gedaan'.¹⁶

2. Schilderij van Leopold van Sasse van Yssel.
Brabant-Collectie, Topografisch-Historische Atlas P/S 18.8.

Vooral bij sociëteit De Zwarte Arend kon Van Sasse van Yssel genieten van een 'genoeglijk "onder ons verkeren"'.¹⁷ Hoewel niet de meest elitaire sociëteit van 's-Hertogenbosch, telde het ledenbestand van deze gemengd katholieke en protestantse vereniging, die van oorsprong een liberale inslag had, een substantieel aantal edellieden.¹⁸ Maar Van Sasse van Ysselts behoefte zich sociaal te onderscheiden, en de betekenis die hij aan zijn adellijke identiteit verbond, blijkt nog het meest uit zijn betrokkenheid bij de Noord-Brabantse ridderschap en de Hoge Raad van Adel. Hij was de eerste Brabander en waarschijnlijk ook de eerste katholiek die lid werd van deze Raad. In 1934 zou Van Sasse van Yssel zelfs voorzitter worden.¹⁹ De Brabantse ridderschap, die sinds de liberale grondwetsherziening van 1848 geen staatsrechtelijke functie meer had, functioneerde feitelijk als een exclusief adellijke sociëteit.²⁰ Zij bestond volgens Van Sasse van Yssel nog voornamelijk voor 'het onderhouden van vriendschapsbanden tusschen hen, die steeds het *noblesse oblige* voor oogen behooren te houden'.²¹

5 Bosch, 'De nabijheidspolitiek van Harm Smeenge'; Kaal, 'Politics of place'; Smit, 'Provincie en parlement'.

6 Te Velde, 'Van grondwet tot grondwet', 192-193; De Rooy, *Ons stijpe op de waereldkaart*, 142.

7 De Jong, *Van Standspolitiek naar partijloyaliteit*, 134; De Jong, *Electorale cultuur en politieke oriëntatie*, 222; Van Klinken, *Actieve Burgers*, 339, 556.

8 Loots, *Voor het volk, van het volk*, 46-47.

9 Duijvendak, *Rooms, rijk of regentesk*, 346.

10 Moes, *Onder Aristocraten*, 87-92; Douma, *De adel in Noord-Brabant*, 493.

11 Duijvendak, 'Jhr. mr. A.F.O. van Sasse van Yssel'.

12 Kok, *Van Raad van Brabant naar Gerechtshof 's-Hertogenbosch*, 128-129.

13 Duijvendak, *Rooms, rijk of regentesk*, 78.

14 *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant*, 8 augustus 1939.

15 Duijvendak, *Rooms, rijk of regentesk*, 106-107; Van Lanschot, 'Levensbericht van Jhr. mr. A.F.O. van Sasse van Yssel', 125; Douma, *De adel in Noord-Brabant*, 228.

16 *De Tijd*, 25 september 1926.

17 Duijvendak, 'Jhr. mr. A.F.O. van Sasse van Yssel', 146-147; Douma, 'Scheep immer nieuwe vreugd', 138.

18 Douma, *De Adel in Noord-Brabant*, 229-236.

19 Douma, *De Adel in Noord-Brabant*, 135; Duijvendak, 'Jhr. mr. A.F.O. van Sasse van Yssel', 146.

20 Moes, *Onder Aristocraten*, 60-62.

21 Douma, *De Adel in Noord-Brabant*, 450-451; Van Sasse van Yssel, 'Inleiding', 11.

Zo bood het verenigingsleven de elite ook de kans maatschappelijke en culturele doelen te dienen en op dit terrein een reputatie te vestigen.²² Dé manier voor Bossche notabelen om zich als culturele dragers van Noord-Brabant te profileren was actief te worden binnen het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. Zoals voor meer Brabantse adellijke geslachten was lidmaatschap voor de familie Van Sasse van Ysselst traditie.²³ Zowel vader Leopold als Alexander van Sasse van Ysselst zouden 46 jaar als bestuurslid dienen – vanaf 1925 was Alexander zelfs voorzitter.²⁴

Het Provinciaal Genootschap werd opgericht in 1837, tijdens de mobilisatieperiode die volgde op de afscheiding van België, waar de Noord-Brabantse economische ontwikkeling flink onder leed.²⁵ In deze tijd had de provincie in de rest van het land een erbarmelijke reputatie, als armoedige en onontwikkelde streek, bevolkt door 'halve Belgen' zonder betekenisvolle culturele bagage.²⁶ De oprichters van het Provinciaal Genootschap, een groep aanzienlijke Brabanders onder leiding van de provinciale gouverneur, Andreas (A.J.L.) baron Van den Bogaerde van Terbrugge, probeerden het tij te keren. Generaties lang streefde het Provinciaal Genootschap ernaar Noord-Brabant 'omhoog te stooten, stoffelijk en geestelijk',²⁷ om de provincie 'te midden der Nederlandse gewesten zijn rechtmatige plaats' in te laten nemen.²⁸ Er moest worden aangetoond dat Noord-Brabant zich op het terrein van kunsten en wetenschappen kon meten met de rest van het land – in het heden, maar eigenlijk altijd al.²⁹ Het is dan ook niet verwonderlijk dat er bij initiatieven van het Provinciaal Genootschap, zoals prijsvragen of lezingen, traditioneel veel aandacht was voor de provinciale geschiedenis.³⁰ Van den Bogaerde, de grote oprichter, riep zijn leden vanaf het eerste begin op om via het Provinciaal Genootschap, maar ook persoonlijk actief bij te dragen aan de kunst- en wetenschapontwikkeling – het liefst op geschiedkundig gebied.³¹

Nadat Van Sasse van Ysselst bestuurslid werd in 1893, toen hij zich na zijn periode in Roermond weer in 's-Hertogenbosch vestigde, manifesteerde hij zich als 'de ziel van het genootschap'.³² Zo is het opvallend hoe – om de typische taal van het Provinciaal Genootschap te gebruiken – 'zijn naam als schenker [...] als een gouden draad' door de jaarverslagen loopt.³³ Het getuigt van de financiële positie van Van Sasse van Ysselst: na het overlijden van zijn vader behoorde hij tot de rijkste inwoners van Noord-Brabant.³⁴ Maar het geeft ook aan welke betekenis het Provinciaal Genootschap en zijn doelstellingen voor hem hadden. Binnen het Provinciaal Genootschap werd hij ook geprezen om hoe hij 'de werken, die het uitgaf, meestal eerst geheel omwerkte en voor den drukker gereed maakte', en zelf publiceerde Van Sasse van Ysselst liefst 285 maal over lokale en regionale geschiedenis.³⁵ Duidelijk is dat hij veel tijd doorbracht in de studiezaal van het Provinciaal Genootschap, 'te midden der oude prenten, perkamenten en boeken, der oude zegels, munten, schilderijen, kleederdrachten en merkwaardigheden' – tenminste, wanneer hij niet in de rechtszaal was, of politieke verantwoordelijkheden had.³⁶

Bijna twee decennia lang was Alexander van Sasse van Ysselst tegelijkertijd lid van de gemeenteraad van 's-Hertogenbosch (1895-1919), de Provinciale Staten van Noord-Brabant (1900-1929), en de Tweede Kamer (1901-1918; 1920-1929), waarna hij tot zijn dood in de Eerste Kamer (1929-1939) diende.³⁷ Meer nog dan zijn grootvader aan moederskant, Alexander baron van Hugenpoth tot Aerdt, die na zijn ministerschap tijdens het Koninkrijk Holland ook nog Eerste Kamerlid was, dient zijn andere grootvader zich ter vergelijking aan: de beroemde jhr. Leopold (L.F.J.J.) van Sasse van Ysselst. De familie Van Sasse van Ysselst, die net als het Twentse geslacht Van Hugenpoth tot Aerdt in 1814 in de adelstand werd verheven, vervulde al sinds het einde van de vijftiende eeuw bestuursfuncties in de stad en regio Utrecht.³⁸ Later vestigde zij zich in Brabant, waar Leopold van Sasse van Ysselst vanuit

zijn kasteel in Boxmeer als ‘ongekroond koning’ over het Land van Cuijk regeerde.³⁹ Nadat hij eerder eveneens onder Lodewijk Napoleon diende, als officier van de jacht, en lid was van het Wetgevend Lichaam, werd Leopold van Sasse van Yssel in 1814 als één van vijf katholieken lid van de Noord-Brabantse ridderschap.⁴⁰ In het nieuwgeboren Koninkrijk der Nederlanden bouwde hij vooral als Tweede Kamerlid een grote reputatie op. Onder meer door de behartiging van provinciale landbouw- en nijverheidsbelangen, en door zich als een van de eersten op te werpen voor katholieke onderwijsvrijheid, kwam hij bekend te staan als ‘eerste kampioen’ van de Nederlandse katholieken en van Noord-Brabant in het bijzonder.⁴¹

Hoewel direct na Leopolds overlijden ook zijn zoon – een oom dus van Alexander – Louis (L.J.B.) van Sasse van Yssel werd afgevaardigd naar de Staten van Noord-Brabant, en later naar de Eerste Kamer, trad zijn kleinzoon pas echt in zijn voetsporen.⁴² Als politicus verwierf Alexander van Sasse van Yssel dezelfde reputatie als zijn grootvader, als voornaam voorvechter van Noord-Brabant. Een vergelijking van hun politieke reputaties is interessant, temeer omdat Alexander actief betrokken was bij de beeldvorming rond zijn grootvader. Leopold van Sasse van Yssel werd begin twintigste eeuw voor het eerst uitgebreid beschreven in J.H.J.M. Witlox’ werk over de oorsprong van de Katholieke Staatspartij. Omdat Leopold van Sasse van Yssel zijn privé-archief had verbrand – volgens sommigen was hij na de afscheiding van België toch minder Noord-Nederlands gezind geweest dan hij wilde doen voorkomen – liet Witlox zich leiden door diens kleinzoon.⁴³ Op basis van de familie verhalen van Alexander van Sasse van Yssel schetste Witlox een beeld van Leopold als vurig oppositioneel Noord-Brabants Kamerlid, die tegelijkertijd zijn ‘onverwoestbare Oranje- en koningsgezindheid [...] bij iedere gelegenheid moest luchten, evenals zijn vaderlandsliefde’.⁴⁴

In tegenstelling tot de bedachtzame, zorgvuldige Alexander, stond Leopold van Sasse van Yssel bekend als ‘man van het wel doen zonder om te zien’.⁴⁵ Zelfs Witlox beschreef hoe zijn handelen een ‘eigenaardige, krachtige naïveteit’ uitstraalde, en meer uit ‘het hart dan den geest’ kwam.⁴⁶ Ander werk beschrijft hoe alleen al de verschijning van Leopold, met zijn ‘vreemd

22 Duijvendak, ‘Jhr. mr. A.F.O. van Sasse van Yssel’, 146-147; Douma, ‘Scheep immer nieuwe vreugd’, 138; Douma, *De adel in Noord-Brabant*, 450-451.

23 Douma, ‘Scheep immer nieuwe vreugd’, 130.

24 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1937-1940*, 48; Douma, *De adel in Noord-Brabant*, 243.

25 Van Velthoven, *Stad en Meijerij*, 68-74.

26 Van Oss en Rosendaal, ‘Noordbrabants verleden als nationaal erfgoed’, 11; Van Oudheusden, ‘De verbeelding van Brabant’, 17; Van Oudheusden, ‘Beelden van Brabant’, 429-431.

27 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*, 79.

28 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1937-1940*, 60.

29 Van de Ven, *125 jaar Provinciaal Genootschap*, 11.

30 Van Oss en Rosendaal, ‘Noordbrabants verleden als nationaal erfgoed’, 20-23, 28; Van de Ven, *125 jaar Provinciaal Genootschap*, 24-25.

31 Van Oss en Rosendaal, ‘Noordbrabants verleden als nationaal erfgoed’, 16.

32 *Provinciale Noordbrabantsche en s-Hertogenbosse courant*, 8 augustus 1939; Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*, 54.

33 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1937-1940*, 48; Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1904-1909*, 138-143.

34 Duijvendak, ‘Jhr. mr. A.F.O. van Sasse van Yssel’, 146.

35 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*, 54; Vereniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap, *Lijst van geschriften. Supplementen*, 79-93.

36 *De Tijd*, 25 september 1926.

37 Duijvendak, ‘Jhr. mr. A.F.O. van Sasse van Yssel’, 146-147.

38 Kok, *Van Raad van Brabant naar Gerechtshof s-Hertogenbosch*, 128.

39 Hoffman, *Noord-Brabant en de opstand van 1830*, 36.

40 Witlox, *De Katholieke Staatspartij. Dl. I*, 159; Douma, *De adel in Noord-Brabant*, 116.

41 Witlox en Aalberse, *Varia Historica*, 183; Witlox, *De Katholieke Staatspartij. Dl. I*, 157-158; Hoffman, *Noord-Brabant en de opstand van 1830*, 36; Douma, *De adel in Noord-Brabant*, 293.

42 Witlox, *De Katholieke Staatspartij. Dl. II*, 119; Witlox, *De Katholieke Staatspartij. Dl. III*, 49.

43 Hoffman, *Noord-Brabant en de opstand van 1830*, 129; *De Tijd*, 25 september 1926.

44 Witlox, *De Katholieke Staatspartij. Dl. I*, 161.

45 Witlox, *De Katholieke Staatspartij. Dl. I*, 160.

46 Witlox, *De Katholieke Staatspartij. Dl. I*, 162.

gespleten, wat leep mondje' en 'spitse eigenwijze neus' onder zijn 'grote wat hangerige ogen, die kijken alsof ze niet alles doorzien hebben', 'iets clownesks' moet hebben gehad.⁴⁷ Zeker in vergelijking met het 'open, windfrissche gezicht' van zijn kleinzoon.⁴⁸ Ook in hun werketos verschilden beiden: waar Leopold zijn Kamerwerk geregeld liet schieten om zich te vermaken met de jacht, stond Alexander erom bekend zelden verstek te laten gaan in het parlement.⁴⁹ Tegenover de onberekenbare Leopold, die geregeld 'bulderend' het parlement opschudde, profileerde Alexander van Sasse van Yssel – wiens stem, 'doordat zij wat hoog en zwak' klonk, zich ook niet voor bulderen leende – zich hier als bewaker van het parlementaire proces.⁵⁰

Aan de andere kant kenden hun reputaties typische overeenkomsten. Zo zouden Leopold en Alexander van Sasse van Yssel allebei 'eenvoudig' door het leven zijn gegaan, ondanks hun welgestelde achtergrond.⁵¹ Deze beschrijvingen volgen het typische ideaalbeeld van de 'edelman van den ouden stempel', die ongeacht zijn status 'eenvoudig in kleding en verschijning, optreden en in spreken' bleef en met 'ontzaglijk gemak' omging met mensen lager in rang, zelfs tijdens rechtszittingen.⁵² Interessanter nog is dat zowel Leopold als Alexander als volkomen 'belangeloos' werden gekarakteriseerd.⁵³ Voor Alexander van Sasse van Yssel was dit mogelijk zijn meest geroemde kwaliteit, die zelfs door politieke rivalen werd onderschreven. Zo prees de liberale krant *Het Vaderland* in staccato hoe hij altijd 'zijn eigen weg' had gebaad: 'Aanwijzingen, van boven of beneden, gedoogde hij niet. Kiezersvrees was hem vreemd. Navolgenswaardig voorbeeld.'⁵⁴ Ook de antirevolutionaire leider Hendrik Colijn, minister-president ten tijde van zijn overlijden, sprak waarderende woorden over Van Sasse van Ysselts 'onafhankelijkheidszin'.⁵⁵ En zelfs de Amsterdamse socialistische rechtswoordvoerder A.B. Kleerekooper, met wie hij in de Tweede Kamer regelmatig botste, loofde Van Sasse van Yssel in *Het Volk* als 'de onafhankelijkheid van oordeel zelf', die 'zich door niemand en niets op sleeptouw' liet nemen.⁵⁶

Een eenling was Alexander van Sasse van Yssel echter bepaald niet: hij was actief tijdens de totstandkoming van de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP) en daarvoor lange tijd een gewaardeerd lid van de katholieke Kamerclub en de bredere katholieke beweging. Daarvan getuigen onder andere verschillende voornamen commissieposten en het feit dat hij tien jaar de katholieke Noord-Brabantse Statenclub aanvoerde.⁵⁷ Hoewel Van Sasse van Yssel zich in de eind-negentiende-eeuwse katholieke polemiek tussen conservatieve Bahlmannianen en meer sociaal-vooruitstrevende Schaepmannianen meer met laatstgenoemden identificeerde, schoof hij na het overlijden van Herman Schaepman in 1903 op richting het behoudende kamp. Zo keerde hij zich tegen belangrijke sociaal-katholieke wetsvoorstellen en ook nieuwe sociaal-katholieke organisaties van de twintigste eeuw, zoals werknemersverenigingen en boerenbonden, vonden geen uitgesproken medestander in Van Sasse van Yssel, die vooral een man was van de oude machtsstructuren.⁵⁸ Hij kwam op binnen het Bossche politieke netwerk van jhr. Jos de la Court, de 'stadhouder van Schaepman in Noord-Brabant' die het Bossche politieke milieu richting het einde van de negentiende eeuw domineerde, hoewel zijn macht op dat moment reeds tanende was.⁵⁹

Opvallend genoeg nam het aantal Noord-Brabanders in de nationale politiek, zeker op voornamen posities, in de decennia voor de totstandkoming van de RKSP in 1926 af. Doordat het katholieke emancipatiestreven het belang van Noord-Brabantse vertegenwoordiging overschaduwde, werden prominente katholieken uit het noorden van Nederland steeds vaker kandidaat gesteld in zuidelijke kiesdistricten.⁶⁰ Vanwege het districtenstelsel maakten katholieken daar immers de grootste kans om verkozen te worden. Juist in deze periode, waarin bovendien het aantal adellijke volksvertegenwoordigers afnam, manifesteerde Van Sasse van Yssel zich als adellijke 'lokalo' in de nationale politiek.⁶¹

Een verkiezingsadvertentie voor de Tweede Kamerverkiezingen in 1901, waarbij Van Sasse van Ysselst voor het eerst naar Den Haag zou worden afgevaardigd, laat zien hoe hij direct, maar op redelijk subtiele wijze, als lokale vertegenwoordiger werd gepresenteerd. Van Sasse van Ysselst werd in *De Noordbrabanter* in al zijn gedaanten aangeprezen: als jurist, om zijn verdiensten op historisch gebied en om zijn goede familieachtergrond. En uiteraard onderschreef hij het katholieke programma in alle toonaarden. Maar wat hem onderscheidde was het volgende:

Dat mr. van Sasse van Ysselst aan al deze goede hoedanigheden, die wij in een goed volksvertegenwoordiger eisch achten, [...] nog de verdiensten paart om te zijn een man, die de belangen van zijn district met kracht zal voorstaan, verhoogt de waarde van zijn uitverkiezing. Hij kent ons district als de beste, hij is een der onzen, die wij gaarne vooruit stellen, omdat wij dit kunnen en mogen doen zonder dat iemand ons zal beschuldigen van een enghartig en benepen provincialisme.⁶²

Van Sasse van Ysselst won de verkiezingen met een overweldigende meerderheid van 1.493 tegen 266 stemmen voor de liberale kandidaat J.A.A. Bosch.⁶³ Door de grote katholieke politieke overmacht in kiesdistrict 's-Hertogenbosch zouden ook andere Tweede Kamerverkiezingen van Van Sasse van Ysselst in een *landslide* eindigen – als er al een tegenkandidaat gesteld werd, natuurlijk. Het feit dat de liberalen in 1901 een verkiezingsstrijd noodzakelijk maakten werd door een briefinzender in *De Noord Brabanter*, een katholieke krant die onverholen achter Van Sasse van Ysselst stond, veroordeeld als het ‘plagen der kiezers’.⁶⁴ Toen de liberalen in 1905 het landelijke kopstuk Sam van Houten kandideerden, noemde *De Noord Brabanter* het zelfs ‘een schanddaad’, enkel bedoeld om ‘de katholieke partij den voet dwars te zetten’.⁶⁵ Bij deze verkiezingen werden katholieke kiezers in de campagne vooral op hun politieke verantwoordelijkheid gewezen om trouw op hun geloofsgenoot te stemmen, het liefst in zo groot mogelijk getal.⁶⁶

Hierdoor was Van Sasse van Ysselst verzekerd van zijn Kamerzetel, zolang de katholieke politieke organisatie van kiesdistrict 's-Hertogenbosch achter hem stond. Deze periode van politieke bestaanszekerheid duurde tot de invoering van het evenredig kiesstelsel bij de grondwetsherziening van 1917, die ook het algemeen mannenkiesrecht invoerde en de schoolstrijd ten einde bracht. Bij de eerstvolgende Tweede Kamerverkiezingen in 1918

47 Hoffman, *Noord-Brabant en de opstand van 1830*, 36.

48 *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant*, 8 augustus 1939.

49 Douma, *De adel in Noord-Brabant*, 276-277, 391; *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant*, 8 augustus 1939.

50 Hoffman, *Noord-Brabant en de opstand van 1830*; *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant*, 20 april 1927; HSNB, 18 december 1919, 128.

51 Witlox, *De Katholieke Staatspartij. Dl. I*, 161; *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant*, 8 augustus 1939.

52 *De Tijd*, 25 september 1926.

53 Witlox, *De Katholieke Staatspartij. Dl. II*, 161.

54 *Het Vaderland*, 8 augustus 1939.

55 *Het Vaderland*, 8 augustus 1939.

56 *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant*, 8 augustus 1939.

57 Parlement.com, 'Jhr. Mr.A.F.O. van Sasse van Ysselst'.

58 Duijvendak, 'Jhr. mr. A.F.O. van Sasse van Ysselst', 147; Douma, *De adel in Noord-Brabant*, 297; Gribbling, *P.J.M. Aalberse*, 228.

59 Duijvendak, *Rooms, rijk of regentesk*, 112-113.

60 Van Kempen, 'Een consoliderend gewest', 45-47.

61 Loots, *Voor het volk, van het volk*, 9-17; Van den Berg, *De toegang tot het Binnenhof*, 46-47.

62 *De Noord Brabanter*, 18 augustus 1901.

63 Kiesraad, 'Tweede Kamer 14 juni 1901'.

64 *De Noord Brabanter*, 14 augustus 1901.

65 *De Noord Brabanter*, 25 juli 1907.

66 De Jong, 'Katholiek en verkiezingen', 437.

werd Van Sasse van Ysselst namelijk op de vijfde plaats van de kandidatenlijst in kieskring 's-Hertogenbosch geplaatst. Dit zou naar alle verwachting net te laag zijn om herkozen te worden.⁶⁷ Er ontstond frictie toen het hoofdbestuur van de R.K. Kiezersvereniging al haar kandidaten opriep een verklaring te tekenen: 'Ondergeteekende noodigt de kiezers uit te stemmen op No.1 der R.K. lijst, verklaart geen voorkeursstemmen te wenschen en verbindt zich, daarvoor geen propaganda te maken of te doen maken.'⁶⁸ Door zich gezamenlijk achter lijsttrekker Jan Loeff te scharen, bleef de zorgvuldig bepaalde lijstvolgorde intact, waarmee de katholieke eenheid zou worden benadrukt.

Drie kandidaten publiceerden een uitgebreid pamflet dat tegen het bestuursstandpunt inging. Hoewel Van Sasse van Ysselst zijn steun uitsprak voor de dissidenten, die door anderen beschuldigd werden van een 'aanval op de organisatie temidden van den verkiezingsstrijd', sloot hij zich niet officieel bij hen aan. De verklaring tekende hij ook niet, al beloofde hij geen persoonlijke propaganda te zullen maken. In een persoonlijk statement redeneerde hij op typisch juridische toon dat technisch gezien enkel het hoofdbestuur verantwoordelijk was voor het uitvaardigen van stemadviezen – niet de kandidaten.⁶⁹ Jan van Best, sinds 1910 afgevaardigde van Eindhoven en de nummer zes op de lijst, rekende op een vergadering in Helmond af met Van Sasse van Ysselst's opstelling. Zelf riep hij met overtuiging op om 'nummer één' te stemmen. Al viel hem dat 'lang niet gemakkelijk', toch vond hij 'dat het niet anders zijn' mocht. De 'drie anderen [hoefden] niet als verraders' gezien te worden, omdat tekenen 'een plicht' was maar geen 'noodzakelijkheid'. Van Sasse van Ysselst was echter 'meer verkeerd', omdat hij 'zijne groote juridische kennis ter hulp geroepen om aan zijne bewering een schijn van waarheid te geven', en daarmee werkelijk de katholieke propaganda had ondermijnd.⁷⁰

Toen dit Van Sasse van Ysselst ter ore kwam, publiceerde hij een ingezonden brief in de Helmondse krant *De Zuid-Willemsvaart*, die het eerst verslag deed van de bewuste vergadering. Hij vond het 'zeer onridderlijk' dat Van Best hem – een medekandidaat – had aangevalen in een vergadering waar hij zelf niet aanwezig was. Daarbij had Van Sasse van Ysselst zich naar eigen zeggen keurig aan zijn woord gehouden door geen persoonlijke propaganda te voeren. Dit in tegenstelling tot Van Best, die hij ervan beschuldigde 'een zeer talrijk comité' voorkeursstemmen te laten verzamelen. Zijn weigering de verklaring te ondertekenen legde Van Sasse van Ysselst uit als een erezaak: 'na een zeventienjarige trouwen plichtsbeachtiging' stond het hem tegen plotseling 'geen enkele stem' te zullen krijgen. Kiezers die hem 'nog een bewijs van sympathie zouden willen geven', wilde hij niet tegenhouden. Van Sasse van Ysselst beklemtoonde dat het hem hierbij niet om zijn Tweede Kamerzetel ging: 'Ik heb dien alleen ingenomen omdat men mij zeide dat het mijn plicht was dat te doen, doch ieder weldenkend mensch zal het moeten beamen dat het daarom voor mij zooveel te onaangener is daarvan thans als een onwaardige te worden gestooten.'⁷¹

Hoewel de verkiezingsuitslag van 1918 Van Sasse van Ysselst de erkenning schonk die hij zocht, zal deze een lelijke nasmaak hebben gegeven. Hij kreeg als nummer vijf 1.627 stemmen, tweemaal zoveel als de nummers twee, drie en vier samen. Maar het was niet genoeg om over hen heen te springen. En hoewel de katholieken in de kieskring 's-Hertogenbosch onverwacht tóch een vijfde zetel kregen toebedeeld, schoof deze door naar de nummer acht van de lijst, I.A. Swane, een van de drie dissidente kandidaten die de oproep geen persoonlijke campagnes te voeren in de wind hadden geslagen. Met 2.622 voorkeursstemmen had dit hem geen windeieren gelegd.⁷² Van Sasse van Ysselst verliet de Tweede Kamer, maar bleef nauw betrokken bij het landelijke politieke bedrijf, met name door zijn aanstelling in 1919 als voorzitter van de crisis-enquêtecommissie die misbruik van crisisvoorzieningen tijdens

3. Viering van de tachtigste verjaardag van Alexander van Sasse van Ysselst in het Centraal Museum, 20 april 1932.
Fotopersbureau Het Zuiden – coll. Erfgoed 's-Hertogenbosch, nr. 0022399.

de Eerste Wereldoorlog onderzocht. Een rol die Van Sasse van Ysselst op het lijf geschreven leek, als onafhankelijk figuur met een rechterlijke achtergrond, die op dat moment bovendien buiten het parlement stond.⁷³ Zijn afwezigheid in de Tweede Kamer duurde niet lang: in 1920 keerde hij terug, toen Loeff tot lid van de Raad van State werd benoemd en Van Sasse van Ysselst als eerste plaatsvervanger voor de kieskring 's-Hertogenbosch diens plaats innam.⁷⁴ De katholieke bladen spraken van rechtvaardigheid voor Van Sasse van Ysselst, 'aan wien de stembus een onrecht had gedaan', door 'misverstand en misvatting enerzijds, door zijn afkeer van reclamezucht anderzijds'.⁷⁵

In 1922 en 1925 ging Van Sasse van Ysselst als lijststaanvoerder voor de kieskring 's-Hertogenbosch de Tweede Kamerverkiezingen in, tot hij in 1929 besloot zich niet meer verkiesbaar te stellen.⁷⁶ Tijdens zijn parlementaire carrière veroorloofde hij zich als typische edelman een meer onafhankelijke positie dan veel van zijn katholieke geloofsgenoten.⁷⁷ Hij zou consequent bijzondere aandacht geven aan zijn stad 's-Hertogenbosch, haar regio, en de provincie Noord-Brabant, ook na de afschaffing van het districtenstelsel. Om zijn houding in het nationale parlement te begrijpen, dient eerst naar zijn belangrijkste buitenparle-

67 *De Zuid-Willemsvaart*, 28 juni 1918.

68 *Het Huisgezin*, 21 juni 1918.

69 *Het Huisgezin*, 21 juni 1918.

70 *De Zuid-Willemsvaart*, 28 juni 1918.

71 *De Zuid-Willemsvaart*, 28 juni 1918.

72 *Provinciale Noordbrabantse en 's-Hertogenbosse courant*, 4 juli 1918.

73 Kroeze, *Een kwestie van politieke moraliteit*, 173.

74 *Twentsche Courant*, 10 juli 1918; *Het Huisgezin*, 8 januari 1920.

75 *De Tijd*, 9 januari 1920; *Het Huisgezin*, 8 januari 1920.

76 Parlement.com, 'Jhr.Mr. A.F.O. van Sasse van Ysselst'.

77 Douma, *De adel in Noord-Brabant*, 280, 308.

mentaire activiteiten te worden gekeken. Zijn functies als voorzitter van het Provinciaal Genootschap en als rechter waren namelijk van groot belang in zijn politieke handelen en voor zijn reputatie. Zij zorgden ervoor dat Van Sasse van Ysselst, ondanks zijn in alle opzichten elitaire achtergrond en houding, dicht bij zijn achterban stond als 'Brabander par excellence' en 'man van de (rechterlijke) praktijk'.

Brabander par excellence

De status van Van Sasse van Ysselst als leidend cultureel kopstuk van Noord-Brabant kwam voort uit zijn rol binnen het Provinciaal Genootschap. Bij het honderdjarig jubileum stelde Van Sasse van Ysselst als voorzitter tevreden vast dat er weinig veranderd was sinds de oprichting, in ieder geval in het ledenbestand, dat nog altijd 'de aanzienlijksten der provincie Noord-Brabant' bevatte.⁷⁸ Wel was de beroepenlijst, die traditioneel vrijwel uitsluitend uit rechters, industriëlen en directeuren bestond, intussen enigszins uitgebreid, met bijvoorbeeld architecten, geestelijken en een enkele leraar. Sinds 1894 waren er zelfs enkele vrouwen toegelaten, naar het inzicht dat 'de beoefening van Kunsten en Wetenschappen evenzeer onder het bereik van het schoone als van het sterke geslacht' lag.⁷⁹ Maar men was van mening dat natuurlijk niet iedereen lid kon worden: enkel bij de oprichting was het lidmaatschap gedurende anderhalve maand aan iedereen opengesteld, zonder stemming – volgens Van Sasse van Ysselst een wel 'zeer vrijgevege' maatregel.⁸⁰

Wat eveneens onveranderd was gebleven sinds zijn oprichting, was de vervlechting van het Provinciaal Genootschap en het Noord-Brabants provinciaal bestuur.⁸¹ In 1837 werden direct alle gedeputeerden en een groot deel van de Provinciale Statenleden lid, en honderd jaar later was dit nog altijd de norm.⁸² Behalve dat dit een logisch gevolg was van het overlappen van de culturele en politieke elite, was het bewust beleid van het Provinciaal Genootschap om voor financiële zekerheid te zorgen. Bij de jaarvergaderingen ontving het politiek-bestuurlijke deel van het ledenbestand een speciale dankbetuiging voor hun steun aan het Genootschap, met name in de vorm van de jaarlijkse provinciale bijdrage.⁸³ Om goede relaties tussen het provinciaal bestuur en het Provinciaal Genootschap verder te garanderen, werden de gouverneurs en later commissarissen van de koning(in) van Noord-Brabant bij wijze van traditie als erevoorzitter aangesteld.⁸⁴

Een sleutelmoment in de geschiedenis van het Provinciaal Genootschap was de stichting van het Centraal Museum, de voorloper van Het Noordbrabants Museum, in 1925. Hiermee werd een periode van verhoogde activiteit ingeluid, nadat zich in de tweede helft van de negentiende eeuw een terugvallende publieke interesse in het Provinciaal Genootschap had afgetekend: het was in een in zichzelf gekeerde club veranderd, die nog sterker dan tijdens de beginjaren vooral uit voorname Bosschenaren bestond.⁸⁵ Van Sasse van Ysselst was als penningmeester de grote voortrekker van de oprichting van het Centraal Museum.⁸⁶ Behalve door goed beleid, maakte Van Sasse van Ysselst zich populair door de zaalinrichting voor eigen rekening te nemen toen de begroting overschreden dreigde te worden.⁸⁷ Bij de feestelijke opening van het museum werd hij direct tot voorzitter gekroond, en in een toespraak naast de legendarische oprichter geschaard: 'wanneer er in latere tijden zal gesproken worden over de Geschiedenis van het Genootschap, dan zal men voornamelijk twee namen blijven noemen – den Gouverneur van den Bogaerde, den stichter van het Provinciaal Genootschap en Jhr. Mr. van Sasse van Ysselst, den stichter van het Provinciaal Museum'.⁸⁸

4. Het gebouw van het Provinciaal Genootschap, de voormalige Sint Jacobskerk, 1935. J.A.M. Roelands, coll. Erfgoed 's-Hertogenbosch, nr. 0045222.

De ontwikkeling van een provinciale bibliotheek en museumcollectie behoorde al sinds de oprichting tot de kerndoelstellingen van het Provinciaal Genootschap, vanuit de gedachte dat Noord-Brabant niet alleen ‘economisch achtergebleven’ maar ook ‘totaal vergeten’ was.⁸⁹ Waar het provinciaal bestuur zich bij de oprichting van het Genootschap committerde aan een jaarlijkse financiële bijdrage, zorgde de gemeente 's-Hertogenbosch voor de huisvesting van zijn collecties.⁹⁰ Doordat deze huisvesting vaak van tijdelijke aard was en zelden voldeed – jaar na jaar werd er geklaagd over lekkende daken en doorbuigende plafonds – werd in de twintigste eeuw naarstig naar ‘een in allen opzichten *eigen* huis voor het Genootschap’ gezocht.⁹¹ Lang leek dit niet realistisch, door het ontbreken van een substantieel eigen vermogen. Dit veranderde toen de zoon van een van de oprichters het Provinciaal Genootschap in 1922 een bedrag van 110.000 gulden naliet. In 1924 werd het voorstel ingewilligd om de Oude Sint-Jacobskerk in 's-Hertogenbosch, die dienstdeed als Rijkskazerne maar zou worden ontruimd, tot een museum te verbouwen.⁹² Hierbij bleken

78 Van de Ven, *125 jaar Provinciaal Genootschap*, 19; Van Sasse van Ysselt, ‘Het Provinciaal Genootschap’, 63.

79 Van Beurden, *Een Bosch en enigszins deftig instituut*, 6, 30; Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1893-1897*, 11.

80 Van Sasse van Ysselt, ‘Het Provinciaal Genootschap’, 59.

81 Vis, ‘Provinciaal bestuur van Noord-Brabant’, 34-36.

82 Van Oss en Rosendaal, ‘Noordbrabants verleden als nationaal erfgoed’, 18.

83 Duijvendak, *Rooms, rijk of regentesk*, 106; Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1909-1915*, 68, 111; Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1937-1940*, 22.

84 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1933-1937*, 86.

85 Van de Ven, *125 jaar Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, 31-32.

86 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*, 10, 52, 55.

87 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*, 48, 54.

88 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*, 55; Van de Ven, *125 jaar Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, 11.

89 Oudheusden, ‘De verbeelding van Brabant’, 19.

90 Van Sasse van Ysselt, ‘Het Provinciaal Genootschap’, 57-80, 59.

91 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*, 22-29, 31; Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1937-1940*, 52; Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1909-1915*, 71.

92 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*, 53.

de persoonlijke connecties van Van Sasse van Yssel van grote waarde: hij contacteerde de autoriteiten en wist Hendrik Colijn, destijds minister van Financiën, ervan te overtuigen het gebouw voor maar 200 gulden jaarlijkse erfpacht beschikbaar te stellen.⁹³

Hoewel er bij sommige leden twijfel heerste over de locatie van het gebouw – namelijk enigszins achteraf, buiten het centrum van 's-Hertogenbosch – bekeek scheidend voorzitter Van Rijckevorsel het bij de opening positief: 'Rustig ligt daar nu onze nieuwe zetel ver van het gewoel der stedelingen, zwoegende onder winstbejag, belastingzorgen en verkiezingsdrukte! Al moge de plaats nu niet in het centrum der stad zijn – de ware liefhebbers zullen deze wel weten te vinden!⁹⁴ Hoewel de opkomst van regionale tentoonstellingen en musea eind negentiende eeuw, net als de groeiende aandacht voor volkskunde in deze periode, doorgaans als een poging bevolkingsgroepen buiten de elite te bereiken wordt beschouwd, was dit voor het Provinciaal Genootschap niet zonder meer het geval.⁹⁵ Het verlangen de 'echte liefhebber' aan te spreken, in plaats van een breed publiek, overheerste. Dat mag niet verbazen gezien zijn geschiedenis. Zo kon het Provinciaal Genootschap in 1867 'zonder schroom' instemmen met de beschikbaarstelling van huisvesting onder de gemeentelijke voorwaarde dat hier 'nimmer eene *volksbibliotheek* zal worden opgericht of opengesteld' – zij had immers, naar eigen zeggen, 'eene edeler roeping'.⁹⁶

Bij exposities en kunstlezingen die het Provinciaal Genootschap al sinds de jaren 1880 regelmatig organiseerde, waren in de regel enkel leden welkom.⁹⁷ En hoewel er na de opening van het Centraal Museum weliswaar meer openbare tentoonstellingen plaatsvonden, is het onwaarschijnlijk dat Van Sasse van Yssel zat te wachten op een toestroom van de massa.⁹⁸ Toen in een Statendebat in 1913 een Bosch' verzoek om garantstelling voor een tentoonstelling van kerkelijke kunst vergeleken werd met een gelijktijdig verzoek uit Tilburg voor de viering van honderd jaar Nederlandse onafhankelijkheid, reageerde Van Sasse van Yssel verbolgen. Hij liet weten er in 's-Hertogenbosch allesbehalve 'een groote kermis' van te willen maken: 'dat ware eene misdaad bedrijven aan de kunst'.⁹⁹ Uit een verslag van de jaarvergadering van het Provinciaal Genootschap uit 1937 blijkt dat hij er gelijksoortige opvattingen op nahield wanneer het ging om het exposeren van meer toegankelijk materiaal, zoals regionale volkskundigheden. Het was Van Sasse van Yssel in aanloop naar deze bijeenkomst ter ore gekomen dat iemand de Brabants-folkloristische collectie van het Provinciaal Genootschap in het niet vond vallen bij verzamelingen elders, zoals in Antwerpen en Gent. Hoewel die verzamelingen inderdaad uitgebreider waren, vond hij, wijzend op de eigen schuttersinsignes, de afbeeldingen van typisch Noord-Brabantse boerenwoningen, de kinderprenten en folterwerktuigen, en alle boeken in de bibliotheek die daarop betrekking hadden, dat de collectie van het Provinciaal Genootschap er toch niet voor onderdeed. Al het overige in Antwerpen en Gent vond Van Sasse van Yssel immers 'zeer zeker vermakelijk voor het groote publiek, maar voor de wetenschap der folklore van weinig belang' en het voor het Provinciaal Genootschap dus niet waard om te verzamelen.¹⁰⁰

Zoals genoemd speelde zijn Bossche karakter het Provinciaal Genootschap parten, vooral in de periode vóór 1925. Al bij haar oprichting was de helft van de daadwerkelijk Noord-Brabantse leden woonachtig in 's-Hertogenbosch en de dominantie van de provinciehoofdstad was sindsdien alleen nog maar toegenomen.¹⁰¹ Dat was niet naar de wens van de Provinciale Staten, die het Genootschap goed subsidieerden 'juist omdat het Genootschap eene provinciale vereeniging' was.¹⁰² In 1925, direct na het aantreden van Van Sasse van Yssel als voorzitter, werd bepaald dat voortaan minstens de helft van de bestuursleden buiten 's-Hertogenbosch moest wonen. In 1933, nog altijd onder het voorzitterschap van Van Sasse van Yssel, werden er twee andere maatregelen genomen om het Provinciaal

5. Alexander van Sasse van Ysselst reikt het gedenkboek 's-Hertogenbosch 1185-1935 uit aan burgemeester Frans van Lanschot op het stadhuis, 15 juni 1935. Coll. Erfgoed 's-Hertogenbosch, nr. 0007303.

Genootschap nieuw leven in te blazen. Ten eerste werden er vanaf dat moment systematisch prehistorische opgravingen georganiseerd, waarvan de vondsten werden toegevoegd aan de museumcollectie.¹⁰³ Daarnaast werden er voortaan jaarlijkse excursies georganiseerd, naar verschillende streken en plaatsen door heel Noord-Brabant. Zo wilde het Genootschap zich 'voor de gansche provincie verdienstelijk maken en [...] tegelijk met zijn leden de gansche provincie leeren kennen'.¹⁰⁴

De eerste excursies van het Provinciaal Genootschap geven een goed beeld van hoe die hernieuwde Brabantvisie vorm kreeg en bieden tegelijkertijd een mooi inkijkje in de leefwereld van Van Sasse van Ysselst en de rest van de Noord-Brabantse elite.¹⁰⁵ In 1933 werden diverse steden in West-Brabant bezocht. Het jaarverslag van het Genootschap memoreert hoe 'een 50-tal leden met den Voorzitter aan het hoofd' vanuit station Breda afreisde 'in fraaie autobussen', om verschillende 'historische en kunsthistorische merkwaardigheden' te bezoeken.¹⁰⁶ Het gezelschap hoefde niet in de berm te lunchen – er werden verschillende voorname bezoeken afgelegd, onder andere bij de burgemeesters van Bergen op Zoom en

93 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*, 35-36.

94 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*, 53.

95 Douma, *De adel in Noord-Brabant*, 476-477; Storm, 'Regionalism in History', 255.

96 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*, 30.

97 Van de Ven, *125 jaar Provinciaal Genootschap*, 33.

98 Van Giersbergen, 'Kunstonderwijs en kunstklimaat in Noord-Brabant', 70; Van de Ven, *125 jaar Provinciaal Genootschap*, 33, 40.

99 HSNB, 19 december 1912, 126-129.

100 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1933-1937*, 101-102.

101 Van Oss en Rosendaal, 'Noordbrabants verleden als nationaal erfgoed', 18.

102 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*, 19-20.

103 Van de Ven, *125 jaar Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, 40.

104 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1933-1937*, 107.

105 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1933-1937*, 56.

106 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1933-1937*, 26-27.

Halsteren, waar uitgebreid werd getafeld.¹⁰⁷ Een jaar later, in 1934, bezocht een vergelijkbaar aantal leden, ditmaal met 'hunne dames', de archeologische opgravingen in Best.¹⁰⁸ Arbeiders ter plaatse zorgden ervoor dat de drie bussen, met aan boord de Brabantse elite, 'naar het verst voor groote voertuigen bereikbare punt' werden geloodst. Bij het onderzoeksterrein wachtten de commissaris van de koningin en vrijwel alle leden van Gedeputeerde Staten het gezelschap op, samen met de leider van de opgraving Albert van Giffen. Deze vooraanstaande Groningse archeoloog, vooral bekend van zijn hunebeddenstudies, was corresponderend lid van het Genootschap.¹⁰⁹ Hij lichtte ter plekke het blootgelegde urnenveld toe, beantwoordde vragen en bood zijn bezoekers zelfs 'ten toppunt van gastvrije ontvangst [...] op de meest gulle wijze de echte Groninger koek aan'.¹¹⁰ De Brabanders bleven niet achter in het cultiveren van hun provinciale keuken: na het archeologische bezoek aan Best trok het gezelschap door naar Oirschot, waar het van 'een uitgebreide Brabantsche koffietafel' genoot met de burgemeester en zijn vrouw.¹¹¹

De Brabantse koffietafel is een bekend voorbeeld van een *invented tradition*. Opvallend genoeg was Van Sasse van Ysselst niet alleen nauw betrokken bij de cultivering hiervan, maar zelfs bij de totstandkoming.¹¹² Deze luxe broodmaaltijd werd uitgevonden in Breugel in 1926, toen daar een monument werd onthuld om schilder Pieter Bruegel de Oude te eren. Dit gebeurde op initiatief van een comité waarvan Van Sasse van Ysselst erevoorzitter was.¹¹³ Op de dag van de onthulling werd in Breugel een optocht georganiseerd en een 'boerenmaaltijd' opgediend, helemaal in de sfeer van Bruegels schilderijen: met goedgevulde broodmanden, grote hammen, worst, kaas, en bier en koffie in Keulse kannen.¹¹⁴ De jaarvergadering van het Provinciaal Genootschap stond in 1926 niet toevallig óók in het teken van Bruegel, en Van Sasse van Ysselst blikte trots terug op hoe zij de schilder eerder dat jaar 'zoo echt Brabantsch herdacht' hadden.¹¹⁵ Een Brabantse traditie was geboren, en de Bossche elite maakte er werk van haar reputatie te vestigen. Een jaar later, in 1927, nodigde burgemeester Frans Johan van Lanschot in een radiorede toeristen uit in 's-Hertogenbosch, om de Brabantse cultuur en vooral haar koffietafel te komen proeven. In een speciaal aangeklede raadhuiskelder toonde Van Lanschot zich content dat zij 'die overgingen om Breughel te herdenken hebben begrepen, dat men samen moet blijven om de draden der gemeenschappelijke gedachte tot een prettig souvenir samen te weven'.¹¹⁶

Het is opvallend dat Van Sasse van Ysselst betrokken is geweest bij een dergelijke omgang met het verleden, waarbij de geschiedenis gepresenteerd werd als 'souvenir', bewust gecreëerd ten behoeve van het provinciale gevoel. Tijdgenoten, en nog het meest zijn vrienden van het Provinciaal Genootschap, loofden hem namelijk juist om zijn 'eerlijkheid en onpartijdigheid, die de sieraden moeten zijn van den waren historicus'.¹¹⁷ In het werk van contemporaine historici is dat beeld van Van Sasse van Ysselst fier overeind blijven staan. Hij zou in een eind-negentiende-eeuwse trend passen, waarbij geschiedschrijving binnen het Provinciaal Genootschap niet langer een praktijk van propagandistische mythevorming was, maar zuiver 'om haarzelve' werd geschreven.¹¹⁸ Van Sasse van Ysselst zou, ondanks dat hij feitelijk amateur was, onder de professionele historici geschaard mogen worden.¹¹⁹

Het valt inderdaad op dat Van Sasse van Ysselst zich in zijn historische werk sterk liet leiden door primair bronnenmateriaal – regelmatig nam hij volledige bronteksten over in zijn artikelen – maar het loont om naast zijn schrijfstijl ook naar de onderwerpen die hij aankaartte te kijken. Van Sasse van Ysselst schreef per slot van rekening vrijwel uitsluitend over Noord-Brabant.¹²⁰ Met de bredere doelstelling van het Provinciaal Genootschap in gedachten, namelijk de culturele emancipatie van Noord-Brabant, diende zijn werk onmiskenbaar ter creatie en bevestiging van een regionale, historische identiteit.¹²¹ In de

woorden van Vincent Cleerdin, zijn opvolger als voorzitter van het Provinciaal Genootschap, was Van Sasse van Yssel zich er volledig van bewust dat 'er meer noodig is om een gelijkwaardige plaats in de rij der gewesten in te nemen; niet alleen het heden telt, ook het verleden'.¹²² In de historiografische traditie binnen het Provinciaal Genootschap was het oorspronkelijk vooral van belang aan te tonen dat Brabant een wezenlijk onderdeel was van de Nederlandse natie.¹²³ Dit is typisch voor de lokale en provinciale initiatieven van de negentiende-eeuwse Nederlandse elite, en zelfs een internationaal fenomeen: in allerlei Europese landen ontleenden lokale of provinciale herengezelschappen hun trots niet zozeer aan hetgeen hen onderscheidde van de rest van de natie, maar eerder aan wat hun stad of streek hieraan had bijgedragen.¹²⁴ Hoewel deze traditie volgens verschillende geschiedschrijvers juist met historici als Van Sasse van Yssel ten einde kwam, ontbreken de klassieke onderwerpen waarin de provinciale en nationale geschiedenis werd vervlochten, zoals bezoeken van de Oranjerfamilie aan Noord-Brabant, niet in zijn oeuvre.¹²⁵

In meer algemene zin vond Van Sasse van Yssel het van belang dat de Noord-Brabantse geschiedenis op papier gezet werd. Het stoorde hem 'dat in de leerboeken, die over onze vaderlandsche geschiedenis handelen, de provinciën Holland steeds de hoofdaandacht' trokken.¹²⁶ Hierbij hoefde het niet altijd om grote zaken te gaan, zoals zijn *Beschrijving van Bergeijk* laat zien, waarin 'wel is waar geen wereldgebeurtenissen worden behandeld, maar een plaatselijke beschrijving in Noord-Brabant wordt gegeven die ons het type van een dorp uit vroeger tijd voor oogen stelt'.¹²⁷ Maar ook de publicatie van het grootste en belangrijkste werk van Van Sasse van Yssel, het op de Bossche schepenprotocollen gebaseerde drielidige werk *De voornamen huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch, alsmede hunne eigenaars of bewoners in vroegere eeuwen* (1911-1914), kan in het licht van regionale historische emancipatie worden beschouwd.¹²⁸ Waar in andere provincies het idee van een *lieux de mémoire* in adellijke kringen al populair werd tijdens de negentiende eeuw, kreeg het in Noord-Brabant geen voet aan de grond wegens gebrek aan originele overblijfselen uit zijn hoogtijdagen.¹²⁹ Hoewel de uitwerking uiteindelijk meer weg had van een gedetailleerde bronnenpublicatie, lijkt het erop dat Van Sasse van Yssel in dit cultuurhistorische tekort wilde voorzien, door het eliteleven van 's-Hertogenbosch aan de hand van zijn monumentale gebouwen voor het voetlicht te brengen.¹³⁰

107 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1933-1937*, 27.

108 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1933-1937*, 36.

109 Waterbolk, 'Albert Egges van Giffen Noordhorn', 122-153.

110 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1933-1937*, 36-37.

111 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1933-1937*, 37.

112 Oudheusden, 'De verbeelding van Brabant', 34.

113 *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbosse courant*, 17 augustus 1926.

114 Verwiel, 'De Brabantse koffietafel', 12.

115 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1916-1927*.

116 *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbosse courant*, 13 juni 1927.

117 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1933-1937*, 87.

118 Van Oss en Rosendaal, 'Noordbrabants verleden als nationaal erfgoed', 37; Douma, *De adel in Noord-Brabant*, 476-477.

119 Duijvendak, 'Jhr. mr. A.F.O. van Sasse van Yssel', 148.

120 Vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap, *Lijst van geschriften. Supplementen*, 79-93.

121 Van Oss en Rosendaal, 'Noordbrabants verleden als nationaal erfgoed', 19; Douma, 'Scheep immer nieuwe vreugd', 155.

122 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1937-1940*, 59.

123 Douma, 'Scheep immer nieuwe vreugd', 155; Van Oss en Rosendaal, 'Noordbrabants verleden als nationaal erfgoed', 14-15.

124 Augusteijn en Storm, 'Introduction', 4; Storm, 'Nation-building in the Provinces', 659-660.

125 Vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap, *Lijst van geschriften. Supplementen*, 79-93.

126 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1927-1929*, 8-9.

127 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1897-1903*, 152; Planken en Van Sasse van Yssel, *Geschiedenis van Bergeijk*.

128 Van Sasse van Yssel, *De voornamen huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch*; Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1909-1915*, 116-119.

129 Oudheusden, *De verbeelding van Brabant*, 15; Douma, 'Scheep immer nieuwe vreugd', 155.

130 Duijvendak, *Rooms, rijk of regentesk*, 13.

6. De leden van het Provinciaal Genootschap op excursie in Helmond, met Alexander van Sasse van Ysselst vooraan in het midden, 29 juni 1938. Coll. RHCe, fotopersbureau Het Zuiden.

Dat Van Sasse van Ysselst de Noord-Brabantse geschiedenis het liefst met trots verkondigde, blijkt uit de notulen van een Provinciale Statenvergadering uit 1917. Bij de bespreking van de mogelijke restauratie van het raadhuis van Halsteren liet Van Sasse van Ysselst weten dat hij ooit 'werd aangezocht om in een oudheidkundig tijdschrift een artikel te schrijven over slooping van oude gebouwen in Nederland'. Uiteindelijk publiceerde hij hier nooit over, omdat toen hij 'zich aan de studie van dit onderwerp zette' bleek 'dat zoo veel in deze provincie was gesloopt, dat hij zich schaamde dit onder het publiek te brengen'. Van Sasse van Ysselst hield 'het artikel daarom maar in de pen'.¹³¹ Het tekent de politieke betekenis van Van Sasse van Ysselts geschiedschrijving. Zoals *De Tijd* al in 1926 schreef: 'Geschiedenis en tegenwoordige staat van het land zijn één in de fijnste vezelen van zijn hart, en in de gedachtensfeer van zijn brein'.¹³²

Ondanks de elitaire houding die van Van Sasse van Ysselst aannam binnen het Provinciaal Genootschap, maar tegelijkertijd juist dankzij zijn hoge positie in het cultuurwezen en zijn werk als historicus, ontstond een imago van iemand die nauw verbonden was met Noord-Brabant en zijn inwoners. Hij was 'Brabander par excellence'.¹³³

Man van de (rechterlijke) praktijk

Van Sasse van Ysselts rechterlijke positie beïnvloedde op vergelijkbare wijze zijn politieke reputatie. Ook op dit terrein had hij een aanzienlijke status opgebouwd. Volgens de *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant* sprak hij vlot, was hij rechtvaardig, en vooral goed op de hoogte: 'Elke zaak kende hij voor ze op de rol was geplaatst, onverschillig of ze groot of klein was.' Deze kwaliteiten nam hij mee naar de parlamentszaal, net

7. Alexander van Sasse van Ysselst bij de opgravingen in Best, 1935. 23594 coll. RHCE, fotograaf onbekend.

als zijn vakkennis: ‘de justitieele aangelegenheden en alles wat daarmee verband houdt’ waren ‘het “stokpaardje” dat hij bij voorkeur in ons parlement’ bereed.¹³⁴ Zelfs zijn parlementaire taalgebruik werd beïnvloed door zijn juridische rol. Zo gaf Van Sasse van Ysselst een mede-Kamerlid te kennen ervaring te hebben met hoe ‘een bekwaam advocaat [...] een zwakke zaak’ kon verdedigen, en in de Provinciale Staten beschuldigde hij tegenstanders van het ‘omkeeren van den bewijslast’.¹³⁵ De manier waarop hij expliciet benoemde ‘een term uit de rechtszaal’ te gebruiken als hij betoogde dat bepaalde voorstellen ‘op de rol’ dienden te blijven, doet bovendien vermoeden dat hij zich welbewust was van zijn rechterlijke toespelingen, en zijn juridische achtergrond met opzet cultiveerde.¹³⁶

Rechterlijke volksvertegenwoordigers uit deze periode zijn vaak getypeerd als vertegenwoordigers van het algemeen belang, opererend vanuit een onafhankelijke ‘juridische methode’.¹³⁷ Dit beeld lijkt voort te vloeien uit de status die J.R. Thorbecke verwierf, als gedistantieerde staatsrechtgeleerde, opererend op afstand van het volk.¹³⁸ Maar hoewel Van Sasse van Ysselst dit onafhankelijkheidsimago met genoegen omarmde, hield zijn rechtschap tegelijkertijd verband met zijn verdediging van Brabantse belangen. Volgens Cleerdin was het namelijk precies zijn juridische ‘rechtvaardigheidszin’ die Van Sasse van Ysselst zo ‘onvermoeid deed ijveren voor zijn gewest’:

131 HSNB, 19 juli 1917, 134.

132 *De Tijd*, 25 september 1926.

133 *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant*, 8 augustus 1939.

134 *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant*, 8 augustus 1939.

135 *HTK*, 30 november 1916, 703; HSNB, 17 december 1914, 170.

136 HSNB, 20 juli 1911, 171.

137 *De Tijd*, 25 september 1926.

138 Te Velde, ‘Onderwijzers in de parlementaire politiek’, 323.

Rechtvaardigheid oefenen, recht doen wedervaren, ieder het zijne geven, dit beheerschte tot in de uiterste consequenties zijne daden en gedragingen tegenover alles en allen. Wanneer hij dan zag de toenemende materiele welvaart in dit gewest, de verbetering van de volksontwikkeling en de toenemende daadwerkelijke belangstelling der Landsregering, na eeuwen van armoede, laag ontwikkelingspeil en achterstelling door 'de Heeren uit Den Haag', dan bevredigde hem zulks vooral hierom omdat aan dit gewest thans recht wedervoer.¹³⁹

Het loont om wat dieper in te gaan op het rechtsideaal van Van Sasse van Ysselst, dat onder meer duidelijk wordt uit zijn woorden in de Tweede Kamer in 1929, toen hij zich uitsprak tegen het 'idee van eenige juristen in den lande, om de strafrechten te specialiseeren'. Volgens Van Sasse van Ysselst moesten strafrechters juist 'algemeen ontwikkeld zijn op het gebied van het recht'.¹⁴⁰ Het hele idee van rechtsspecialisatie zinde hem niet: de strafrechter moest vooral 'een bezadigd man [zijn], die geheel en al meeleeft met de maatschappij en geheel op de hoogte is van de nooden en behoeften van het maatschappelijk leven'.¹⁴¹ Daarbij dacht hij inderdaad vooral aan zichzelf: 'Ik heb het daarom altijd als voorzitter van de strafkamer van mijn hof gewaardeerd, dat ik jarenlang lid dezer Kamer ben geweest, omdat ik hier heb kunnen beluisteren aan welke eischen naar het oordeel mijner collega's Kamerleden een strafrechter behoort te voldoen'.¹⁴²

Dit werkte ook andersom: door zijn rechterlijke achtergrond zag Van Sasse van Ysselst zichzelf niet als een theoretische, gedistantieerde politicus, maar juist als praktijkgericht. Dit zelfbeeld – dat rond 1900 even typerend was voor lokale vertegenwoordigers als tegenwoordig – uitte zich bij Van Sasse van Ysselst op verschillende manieren.¹⁴³ Om te beginnen vond Van Sasse van Ysselst het zijn taak om als rechter in het parlement toe te zien op de uitvoerbaarheid van wetten. Om die reden liet hij zich herhaaldelijk horen over zeer specifieke, ogenschijnlijk puur redactionele zaken, 'opdat in de praktijk geen misverstand over de beteekenis van [een] artikel zich kunne voordoen'.¹⁴⁴ Zo wilde hij het in 1909 'slechts hebben over een komma' in een voorgestelde aanpassing van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering. Hoewel hij aanvoelde dat collega's dat 'een zeer onbeduidend onderwerp' zouden vinden, was dat volgens hem 'niet altijd zoo: het is toch gebeurd, dat een misplaatting van een komma ernstige gevolgen kan hebben'.¹⁴⁵ Van Sasse van Ysselst's waakzaamheid hield rechtstreeks verband met zijn buitenparlementaire werk: 'Ik moet herhaaldelijk wetten toepassen en stel er dus prijs op, dat ze zoo accuraat mogelijk zijn geredigeerd'.¹⁴⁶

Doordat zijn collega's in het parlement deze praktijkervaring misten, redeneerden zij volgens Van Sasse van Ysselst bij rechtskwesties uitsluitend vanuit wetgevend perspectief, terwijl de realiteit weerbarstiger was. Typerend was zijn kritiek op de memorie van toelichting van de regering bij een wetsvoorstel over getuigenbewijs in burgerlijke rechtszaken in 1923: 'Zeker, Mijnheer de Voorzitter, dit is een prachtige volzin, maar wie de praktijk kent, zal weten, dat daarvan in de praktijk niet veel terecht komt'.¹⁴⁷ Ook mede-Kamerleden kregen dit verwijt te verduren. Zo schreef Van Sasse van Ysselst het vrijzinnig democratisch Kamerlid E.M. Teenstra in 1918 af als iemand 'die niet bekend is met de praktijk van het recht', waardoor hij niet kon weten 'welke moeilijkheden' zijn voorstellen met betrekking tot de rechtsvoering zouden veroorzaken.¹⁴⁸

Om zijn collega's bekend te maken met de praktijk van het recht, refereerde hij regelmatig naar zijn eigen ervaringen met de gang van zaken in de Bossche rechtbank. Dit deed hij bij zeer concrete zaken, zoals de betaling van griffiers, maar ook bijvoorbeeld in de debatten in aanloop naar de invoering van een nieuw Wetboek van Strafvordering in 1926 – een van

de belangrijke politiek-juridische kwesties van zijn tijd.¹⁴⁹ Zo was het Van Sasse van Yssel als rechter ‘gebleken, hoe goed het is’ dat er wetsafspraken werden gesteld over hoe om te gaan met verminderd toerekeningsvatbare beklagden.¹⁵⁰ Ook in discussies over de invoering van de politierechter, die de rechtspleging in lichte strafzaken moest vereenvoudigen, putte Van Sasse van Yssel uit persoonlijke ervaring. Hierbij raakte hij in conflict met het socialistische Kamerlid Kleerekooper, die vond dat eenvoudige zaken behandeld moesten worden door ‘den gewonen man uit het volk’ als lekenrechter, om tegemoet te komen aan de veelgehoorde klacht ‘dat de rechter het sociale zintuig mist, zoowel door zijn opleiding als door het milieu, waarin hij werkt en leeft’.¹⁵¹ Opvallend genoeg beriep Kleerekooper zich eveneens op zijn beroepservaring: hij had als rechtbankjournalist gewerkt en daar naar eigen zeggen gezien hoe sommige rechters ‘den beklagde alleen konden begrijpen, wanneer zijn omstandigheden zich eenigszins aanpasten aan hun eigen gezichtskring’.¹⁵² Van Sasse van Yssel verdedigde de rechterlijke macht hartstochtelijk tegen deze beschuldiging van klassenjustitie, die hij – uiteraard – aan een gebrek aan praktijkkennis bij zijn politieke tegenstander weet. Hij betoogde dat Kleerekooper ‘absoluut onbekend is met hetgeen in raadkamer geschiedt’, waartoe rechtbankjournalisten inderdaad geen toegang hadden. Anders zou hij nooit hebben durven beweren dat hier slecht ‘rekening gehouden wordt met de verschillende omstandigheden, waaronder een beklagde heeft gehandeld’.¹⁵³

Van Sasse van Yssel kaartte in het parlement ook kwesties aan die geen direct verband hadden met het rechtswezen, maar waar hij als rechter – in tegenstelling tot de rest van de politieke elite – toch mee in aanraking kwam. Zo uitte hij in 1920 de vrees ‘dat de voorgestelde verhoging van den accijns op het gedistilleerd [tot] de toeneming van de smokkelarij’ zou leiden. Hierbij verwees Van Sasse van Yssel naar zijn ervaring bij de rechtbank in Roermond.¹⁵⁴ Zijn herhaaldelijke pleidooien voor meer wetgeving over het besturen van motorvoertuigen in de jaren 1920 vormen een ander sprekend voorbeeld. Van Sasse van Yssel was een voorvechter van het plan om een examen in te voeren, dat zou voorkomen ‘dat een ieder, die maar den leeftijd van 16 jaren bereikt heeft, een rijbewijs krijgt’.¹⁵⁵ Behalve op krantenberichten, baseerde Van Sasse van Yssel zich op recente ervaringen bij het gerechtshof in ‘s-Hertogenbosch: ‘In de gevallen [...] welke betroffen het veroorzaken van den dood of van zwaar lichamelijk letsel door schuld ingevolge overrijden met een motorrijtuig of motorrijwiel, bleek steeds, dat de oorzaak gelegen was in de onbekwaamheid van den berijder van zoo’n voertuig om het te besturen.’ Daarbij benadrukte hij dat het hier ging om ‘eerzame’ personen, die echter ‘bepaald onbedreven [waren] in het rijden met motorrijtuigen en door die onbekwaamheid, en daardoor alleen’ ongelukken veroorzaakten.¹⁵⁶

139 Provinciaal Genootschap, *Handelingen 1937-1940*, 59.

140 *HTK*, 2 mei 1929, 2155.

141 *HTK*, 2 mei 1929, 2154-2155.

142 *HTK*, 2 mei 1929, 2154-2154.

143 Bosch, ‘De nabijheidspolitiek van Harm Smeenge’, 604.

144 *HTK*, 18 mei 1921, 2462.

145 *HTK*, 17 mei 1909, 2315.

146 *HTK*, 27 mei 1927, 1180.

147 *HTK*, 2 mei 1923, 2217.

148 *HTK*, 10 juli 1918, 2926.

149 *HTK*, 10 december 1910, 918-919; Kok, ‘Van Raad van Brabant naar Gerechtshof ‘s-Hertogenbosch’, 134.

150 *HTK*, 4 maart 1925, 1632-1633.

151 *HTK*, 19 mei 1921, 2479-2480.

152 *HTK*, 19 mei 1921, 2479.

153 *HTK*, 19 mei 1921, 2484.

154 *HTK*, 23 december 1920, 1303.

155 *HTK*, 3 december 1920, 827.

156 *HTK*, 8 mei 1924, 1979.

Hoewel Van Sasse van Ysselst verschillende medestanders had, noemden anderen hem een 'radicaal'.¹⁵⁷ Het liberale Kamerlid Pieter Otto vond autorijden 'veel meer een karakterquaestie dan een vraag van vaardigheid'.¹⁵⁸ Minister van Waterstaat Gerardus Jacobus van Swaay was het hiermee eens: de bekwaamheid van de chauffeur zat hem eerder 'in het goed kunnen onderhouden en behandelen van den motor'. Van Swaay zei maar zeer zelden 'de opmerking [te kunnen] maken: die man schijnt niet goed te kunnen sturen'. En anders moest 'de zucht tot zelfbehoud' incapabele chauffeurs er maar van weerhouden de weg op te gaan.¹⁵⁹

Van Sasse van Ysselst wilde ook het rijden onder invloed van alcohol strenger straffen. Dit betoogde hij in 1920, mede naar aanleiding van 'een jongmensch van goeden huize' uit het Noord-Brabantse Ginneken, die 'in staat van dronkenschap een motorrijwiel beklommen had' en in Breda op het trottoir 'een ouden man, die er op een stoel zat, morsdood' reed.¹⁶⁰ In lijn met dit voorstel wilde hij enkele jaren later de aansprakelijkheid van auto- en motorbestuurders bij ongelukken verscherpen, zodat brokkenpiloten gemakkelijker in hun beurs getroffen konden worden.¹⁶¹ Technische bezwaren van de regering verwierp Van Sasse van Ysselst op typische wijze: 'laat ons toch practisch zijn en niet te veel doen aan theorie'.¹⁶²

Van Sasse van Ysselst omarmde het traditionele rechterlijke vertegenwoordigingsideaal van onafhankelijke distantie, maar ging tegelijkertijd uit van een ander ideaal. Zijn rechterlijke positie werd door tijdgenoten en hemzelf in verband gebracht met Noord-Brabantse belangenbehartiging en een praktische politiek. Dit zal verder blijken uit de debatten over de Beerse Maaskwestie, welke een hoogtepunt vormden in een reeks interventies ten behoeve van 's-Hertogenbosch en Noord-Brabant.

Bossche en Brabantse belangenbehartiging

Van Sasse van Ysselst stond in de Provinciale Staten en de Tweede Kamer 'steeds op de bres, waar het zijn Brabant geldt'.¹⁶³ Hierbij kregen zijn woonplaats 's-Hertogenbosch en de omliggende regio speciale aandacht. Een mooi voorbeeld vormen zijn betogen in de Provinciale Staten in 1911 ter ondersteuning van 'de intellectueelen en materieelen vooruitgang brengende scholen' in de provinciehoofdstad.¹⁶⁴ In zulke kwesties benadrukt Van Sasse van Ysselst's woordgebruik reeds de overlap van zijn politieke agenda en de doelstellingen van het Provinciaal Genootschap. Toen hij de oprichting van een middelbare technische school in 's-Hertogenbosch bepleitte, legde hij uit hoe 'de school – goed ingericht – tot zegen zal strekken voor de geheele provincie. In dit gewest is toch een tekort in wetenschap op velerlei gebied, dat zoo spoedig mogelijk dient te worden aangevuld'.¹⁶⁵

In de Tweede Kamer maakte Van Sasse van Ysselst zich in 1924 ook hard voor een subsidieverhoging voor de politiekvakschool van 's-Hertogenbosch. Deze noemde hij 'een zegen [...] voor de zuidelijke provincies van ons land, daar toch de toekomstig politieambtenaren uit die streek niet in staat zijn, wegens de hooge kosten, zich te bekwamen op de politie-school te Hilversum'.¹⁶⁶ Dat dit niet slechts particularistische schijnvertogen waren om mooie instituten naar 's-Hertogenbosch te halen, blijkt uit het feit dat hij een jaar later dezelfde redenering toepaste inzake de vroedvrouwenschool in Heerlen. Ook deze school wilde hij 'in het belang van het zuiden van ons land' in stand houden, gezien het positieve effect op 'de zuigelingensterfte' in zowel Limburg als Noord-Brabant.¹⁶⁷

Van Sasse van Ysselst wierp zich in het nationale parlement dus niet uitsluitend op als vertegenwoordiger van 's-Hertogenbosch en Noord-Brabant, maar ook van 'het zuiden' in bredere zin, en uiteindelijk zelfs van 'de regio' en 'het platteland'. Dit deed hij (niet toeval-

lig) onder meer op een rechtsdossier, namelijk het mogelijke verdwijnen van regionale rechtsinstanties als gevolg van bezuinigingen. Dit thema was een belangrijk strijdpunt voor meer politici uit plattelandsgebieden, dat partij- en provincieverbanden oversteeg.¹⁶⁸ Deze plattelandsvertegenwoordigers meenden dat de kleine rechtbanken, met name kantongerechten, een cruciale maatschappelijke functie vervulden. In 1923 noemde Van Sasse van Ysselst kantonrechters ‘een zegen voor het platteland’, omdat zij ‘een vraagbaak [waren] voor hen, die raad noodig hebben’ en door de kleinschaligheid beter konden functioneren.¹⁶⁹ Toen in 1927 werd voorgesteld 33 kantongerechten op te heffen, protesteerde Van Sasse van Ysselst. Hij betoogde dat de plattelandsbevolking ‘in de laatste jaren door de Regeering hoe langer hoe meer als *une quantité négligeable*’ werd behandeld, en nu weer achtergesteld dreigde te worden ‘tegenover die der groote steden’.¹⁷⁰

Ook tijdens de Eerste Wereldoorlog vroeg Van Sasse van Ysselst, samen met enkele Noord-Brabantse en Limburgse collega’s, aandacht voor de situatie aan de randen van het land. De mobilisatie van strijdkrachten, de huisvesting van Belgische vluchtelingen, en vooral de staat van beleg drukten zwaar op de economie en het gemeenschapsleven.¹⁷¹ Willem Juten, afgevaardigde van Bergen op Zoom, uitte in de Tweede Kamer een gevoel van miskennis: ‘Men weet in de overige deelen van het land absoluut niet wat er gebeurt in die grensgemeenten.’¹⁷² Van Sasse van Ysselst viel het eveneens op hoe ‘lichtvaardig’ er gedacht werd ‘over het voortduren van den staat van beleg in een groot deel van het land’. Hij wilde met ‘den geachten afgevaardigde uit Bergen op Zoom gevraagd hebben: zou er niet reeds lang een luid protest in den lande zijn opgegaan, wanneer bijv. onze groote handelssteden als Rotterdam en Amsterdam ook in staat van beleg waren verklaard?’¹⁷³

Typisch voor lokale vertegenwoordigers rond 1900 was dat zij zich vooral lieten horen ten behoeve van hun district bij de behandeling van de waterstaatsbegroting – zo ook Van Sasse van Ysselst.¹⁷⁴ In 1912 bepleitte hij de verbetering van de waterwegen tussen Cuijk en ’s-Hertogenbosch, aangezien er in deze regio nauwelijks mogelijkheden voor spoorverkeer waren.¹⁷⁵ Bij hetzelfde debat spraken ook vertegenwoordigers van andere Maasdistricten, zoals Th.J.A. Duynstee, die hoopte nieuwe rivierverbindingen door zijn kiesdistrict Druten te laten lopen, vertegenwoordiger van Maastricht Frans Janssen, die speciaal opkwam voor de belangen van de zuidelijke Maasstreek, en D.A.P.N. Koolen, die de aandacht vestigde op kiesdistrict Grave, waarvan hij vreesde dat de hoofdstad aan haar isolement ten onder zou gaan.¹⁷⁶

Bij de behandeling van de waterstaatsbegroting beklagde Van Sasse van Ysselst zich vooral voortdurend over de slechte watertoestand in noordoostelijk Noord-Brabant. Dat ging om verschillende zaken, zoals de staat van de Maasdijk en de slechte waterafvoer, maar zijn grootste ergernis was de Beerse Overlaat. Deze zorgde er tot in de eerste decennia van de twintigste eeuw voor dat een groot deel van de regio vrijwel jaarlijks overstroomde. Tussen Cuijk en Grave was de Maasdijk niet volledig verhoogd, zodat bij grote watertoevoer het water eroverheen stroomde. Hierdoor werd als het ware de druk van de ketel gelaten zodat dijkdoorbraken elders langs de Maas werden voorkomen. Maar dat ging wel ten koste

157 *HTK*, 8 mei 1924, 1992.

158 *HTK*, 3 december 1920, 831.

159 *HTK*, 8 mei 1924, 1980.

160 *HTK*, 3 december 1920, 827.

161 *HTK*, 8 mei 1924, 1985; *HTK* 1920, 3 december 1920, 827.

162 *HTK*, 8 mei 1924, 1985-1986.

163 *Het Huisgezin*, 17 november 1920.

164 HSNB, 19 juli 1917, 211.

165 HSNB, 13 december 1911, 76-77.

166 *HTK*, 27 november 1924, 734-735.

167 *HTK*, 29 mei 1925, 2400.

van de inwoners van het overstroomde gebied. Wanneer de kanonnen van Grave klonken, wisten de boeren dat zij voor het water moesten vluchten, waarna zich vanaf Cuijk tot voorbij 's-Hertogenbosch een nieuwe rivier van enkele kilometers breed vormde: de Beerse Maas.¹⁷⁷ Vooral na zijn terugkeer in de Tweede Kamer in 1920 werd het Van Sasse van Ysselts grootste strijdpunt om 'een einde te maken aan den onduldbaren toestand, dat een vierde gedeelte der provincie Noordbrabant opzettelijk wordt blootgesteld aan overstroming met het noodlottig gevolg, dat noch de landbouw, noch de handel en de industrie zich behoorlijk kunnen ontwikkelen'.¹⁷⁸ Dit had ongetwijfeld te maken met zijn positie als eerste voorzitter van waterschap De Maaskant, dat in 1921 werd opgericht ter uitvoering van de Maasnormalisatie, zodat de Beerse Maas uiteindelijk gesloten zou kunnen worden.¹⁷⁹ Hoewel deze rivierwerken al veel langer onderwerp van gesprek waren, duurde het tot de catastrofale overstromingen van nieuwjaarsdag 1926, waarvan grote delen van de Maasvallei in Limburg, Noord-Brabant en vooral Gelderland slachtoffer werden, dat de noodzakelijkheid van verandering ook in kabinetskringen duidelijk werd.¹⁸⁰

8. 's-Hertogenbosch tijdens een overstroming in januari 1926, gezien in noordwestelijke richting. Foto Aviodrome, Lelystad.

Van Sasse van Yssel had de verantwoordelijke ministers van Waterstaat op dat moment al herhaaldelijk opgeroepen 'eens wat warmer belangstelling toonen voor het arme noordoosten van Noordbrabant'.¹⁸¹ Eén uitlating van een minister, dat de inwoners 'die tusschen Grave en den Bosch wonen' het gewend zouden zijn 'om overstroomd te worden', rakelde Van Sasse van Yssel bij herhaling op in het parlement.¹⁸² In een tijd waarin grote waterbouwkundige projecten werden ondernomen, was de Beerse Maaskwestie velen een doorn in het oog.¹⁸³ Zoals Van Sasse van Yssel het verwoordde: 'De Minister geeft millioenen uit om de Zuiderzee te dempen, waarin zich alleen visschen bevinden, terwijl in deze dichtbevolkte streek jaarlijks de menschen worden blootgesteld aan de rampen van een

overstroming.¹⁸⁴ Samen met andere zuidelijke afgevaardigden als D.A.P.N. Koolen, L.N. Deckers en M.C.E. Bongaerts zag hij het als zijn 'plicht om het vraagstuk van de beteugeling der Beersche Maas in deze Kamer warm te houden', en kwam hij stelselmatig terug op 'de drooglegging van noordoostelijk Noordbrabant'.¹⁸⁵

Waar Bongaerts als waterstaatkundig ingenieur de meeste technische expertise bezat, werd Van Sasse van Yssel geprezen om zijn 'grootte werkkraft' en zijn historische kennis van de zaak.¹⁸⁶ Dit laatste werd opgemerkt na een rede in 1917, waarin hij zijn mede-Kamerleden terugleidde naar de wortels van de Beerse Maaskwestie. Daarbij verwees Van Sasse van Yssel onder meer naar plakكاتen van de hertog en hertogin van Brabant uit 1365, die al dijkverzwaringen en -verhogingen hadden afgekondigd om overstromingen van de Beerse Maas tegen te gaan, waarna hij vaststelde dat er nog altijd sprake was van dezelfde 'middel-eeuwsche toestand'.¹⁸⁷ In 1920, nadat de Maasdijk begin dat jaar bij Cuijk was doorgebroken, wees Van Sasse van Yssel op de historische achterstelling van Noord-Brabant, die ook op het terrein van waterbeheer bestond: 'toen Noordbrabant nog het ongeluk had Generaliteitsland te zijn, werd door de Gelderschen gezegd: laat het Geuzenwater maar loopen over het Papenland'. Hoewel men ogenschijnlijk verdraagzamer was geworden tegenover Noord-Brabant, beriep men zich volgens Van Sasse van Yssel nog altijd op hetzelfde principe: 'die water deert, die water keert'. En dat zou toentertijd feitelijk nog hetzelfde betekenen als in de generaliteitsperiode: 'laat Noordbrabant maar verzuipen, als wij ons overtollig water maar kwijt worden'.¹⁸⁸

Als iemand die 'ter plaatse bekend is en de geschiedenis van de streek kent', werd Van Sasse van Yssel beschouwd als deskundige voor alles betreffende Noord-Brabant in de politiek.¹⁸⁹ Vanuit die rol maakte hij regelmatig lokaalhistorische referenties in het parlement, bijvoorbeeld bij de behandeling van Brabantse gemeentelijke herindelingen in de Tweede Kamer, of toen in de gemeenteraad van 's-Hertogenbosch een verbod van de carnavalsviering op tafel lag.¹⁹⁰ In het geval van de Beerse Maaskwestie drong zijn geschiedschrijving door in zijn politiek, maar dit gebeurde ontegenzeggelijk ook andersom. In 1927 publiceerde Van Sasse van Yssel een artikel over de beroemde watersnood van 's-Hertogenbosch in 1757, in provinciaal-historisch tijdschrift *Taxandria*. Nog tot 1880 overstroomde de stad regelmatig, en dat was geen pretje, zo liet Van Sasse van Yssel eerder ook in de Tweede

168 Smit, 'Provincie en parlement', 16.

169 *HTK*, 24 april 1923, 2121.

170 *HTK*, 10 maart 1927, 1710.

171 Kraaijestein, 'Nederland en de Eerste Wereldoorlog', 29, 38-39; Moeyses, *Buiten Schot*, 69-71; 271-273.

172 *HTK*, 22 december 1915, 886.

173 *HTK*, 4 februari 1916, 1146.

174 Bosch, 'De nabijheidspolitiek van Harm Smeenge', 621.

175 *HTK*, 20 december 1912, 1560-1561.

176 *HTK*, 20 december 1912, 1558-1560.

177 Van Heezik, *Strijd om de rivieren*, 146-147; Van der Woud, *Een nieuwe wereld*, 206-208.

178 *HTK*, 7 mei 1929, 2241.

179 Van Lanschot, 'Levensbericht van Jhr. mr. A.F.O. van Sasse van Yssel', 125; *HTK*, 22 november 1921, 616; *HTK*, 26 februari 1924, 889.

180 Van Heezik, *Strijd om de rivieren*, 124-125; Van den Heuvel, 's-Hertogenbosch, eiland in een onmetelijke zee', 405.

181 *HTK*, 16 december 1924, 1150.

182 *HTK*, 16 november 1920, 481; *HTK*, 26 februari, 889.

183 Van Heezik, *Strijd om de rivieren*, 123.

184 *HTK*, 16 november 1920, 482.

185 *HTK*, 16 december 1924, 115; *HTK*, 30 november 1928, 763; Waterschap De Maaskant, *Geschiedenis van de Beerse Maas*, 7.

186 *De Tijd*, 2 februari 1917; *De Zuid-Willemsvaart*, 13 februari 1917.

187 *HTK*, 1 februari 1917, 1379.

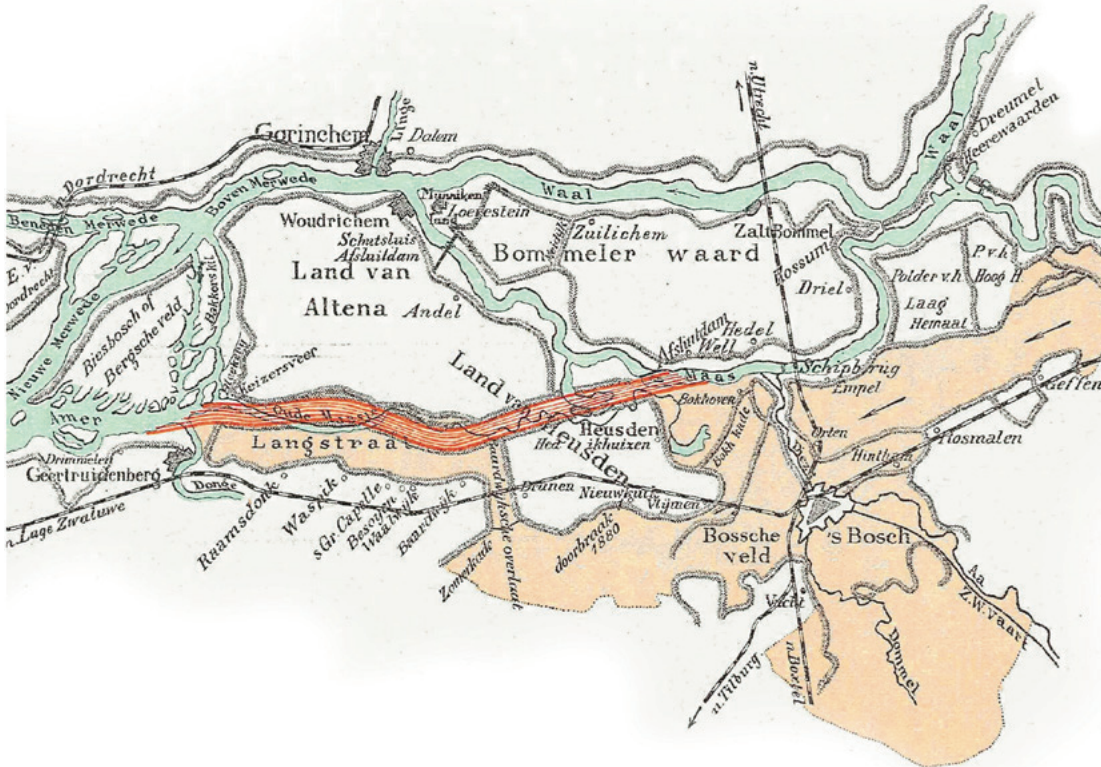
188 *HTK*, 16 november 1920, 481.

189 *HTK*, 13 april 1921, 2033.

190 *HTK*, 13 april 1921, 2033; Van der Ven, *Het carnavalsboek van Nederland*, 108.

Kamer weten: 'Alleen de journalisten, die van buiten kwamen om te zien hoe de Bosschenaars alsdan in het water ploeterden en spartelden, amuseerden zich, doch de inwoners hadden er alles behalve plezier van, en bovendien grooten overlast en nadeel.' Deze geschiedenis verbond hij aan de eigentijdse problematiek: 'Zoo is het ook nog in noordoostelijk Noordbrabant.'¹⁹¹ Zijn artikel werd in die geest afgesloten: 'Moge 's Landsregeering [...] spoedig tot uitvoering [...] overgaan, opdat ook het N.O. van Noordbrabant bevrijd worde van watersnooden, zooals die, waaraan Noordbrabants hoofdstad vroeger zoo herhaaldelijk bloot stond.'¹⁹² Vervolgens somde Van Sasse van Ysselst zijn actuele, concrete waterstaatsplannen op, met uiteindelijk de afsluiting van de Beerse Overlaat.

Om daar te geraken vroeg Van Sasse van Ysselst in de Tweede Kamer in 1926 wederom om een staatsbijdrage aan de versterking van de Maasdijken.¹⁹³ Op dat moment was er met Hendrik van der Vegte net een nieuwe minister van Waterstaat aangetreden, schijnbaar naar grote tevredenheid van Van Sasse van Ysselst. Hij had er goede hoop op dat de slepende kwestie spoedig zou worden opgelost nu er 'een jurist' aan het roer was geplaatst. Volgens de minister berustten Van Sasse van Ysselst's verwachtingen echter op een misverstand:

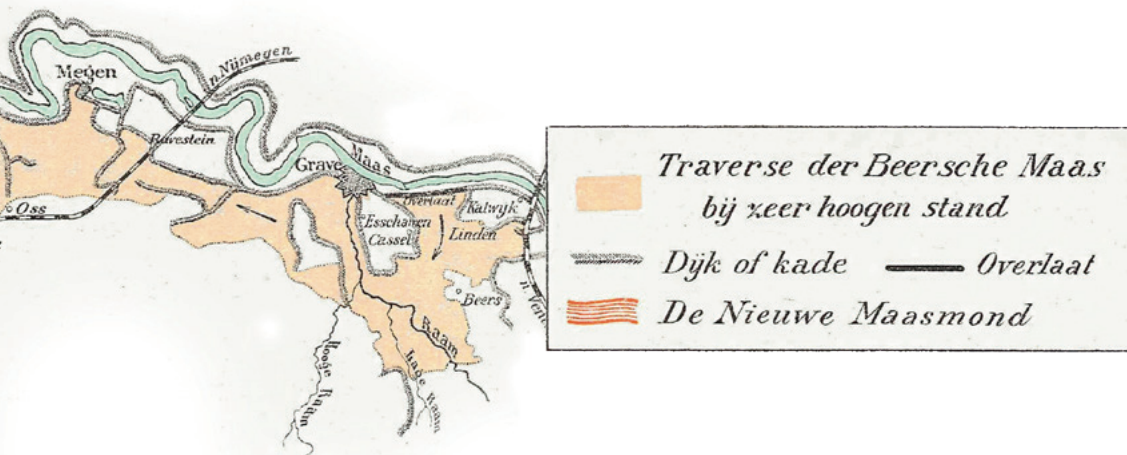

9. Traverse van de Beerse Maas.

Nu kan ik mij best begrijpen dat, wanneer er een ingenieur aan het hoofd van het Departement van Waterstaat staat, deze zeer oneerbiedig zal zeggen: al die juristerij begrijp ik niet, maar ik vind, dat die dijken moeten worden hersteld en als het geld niet van elders kan komen, dan moet het maar uit 's Rijks kas gevonden worden. Maar een jurist heeft nu eenmaal de eigenschap, om conservatief te zijn, wanneer het de goede verhoudingen betreft en van mij kan dus ook worden verwacht, dat ik niet gauw verandering zal brengen in hetgeen ik zou willen noemen een van de pilaren van ons waterstaatsrecht, nl., dat dijken in beheer en in verzorging zijn bij degenen, die het beheer op zich hebben gekregen.¹⁹⁴

Uit het betoog van Van Sasse van Ysselst bij de behandeling van de waterstaatsbegroting het jaar erna blijkt hoezeer de minister in zijn aanzien was gedaald. Hij laakte het vasthouden aan de 'ouden, doch niet socialen, maar egoïstischen rechtsregel van het waterschapsrecht', die hij al zo vaak had bekritiseerd.¹⁹⁵ De opstelling van de minister, die definitieve besluitvorming bovendien voor zich uitschoof, wekte bij Van Sasse van Ysselst de indruk 'dat hij handelt als een advocaat'. Van Sasse van Ysselst wees de minister op de 'contractuele plicht' die de staat zou hebben door eerdere belofes, en riep hem op om een goed geïnformeerd en eerlijk besluit te nemen: 'handel ten deze als een rechter'.¹⁹⁶

De afronding van de Maaswerken zou tot 1939 duren, waarna het mogelijk werd om de Beerse Overlaat te sluiten.¹⁹⁷ In februari 1939, een halfjaar voor het overlijden van Van Sasse van Ysselst, diende waterschap De Maaskant het officiële verzoek hiervoor in bij de minister van Waterstaat. Een nieuwe, volledig waterkerende dijk van 4200 meter lang werd in 1942 voltooid.¹⁹⁸ De verbetering van de Noord-Brabantse watertoestand werd door de *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant* niet in de laatste plaats toegeschreven aan Van Sasse van Ysselst, 'wiens groote verdienste het is geweest de Regeering te interesseeren voor den waarlijk onhoudbaren toestand in dit Gewest, dat toch zooveel zou kunnen beloven'.¹⁹⁹

191 HTK, 26 februari 1924, 889.

192 Van Sasse van Ysselst, 'De overstroming van 's-Hertogenbosch', 111.

193 HTK, 7 december 1926, 972-973.

194 HTK, 7 december 1926, 987.

195 HTK, 8 december 1927, 917.

196 HTK, 8 december 1927, 918.

197 Van Heezik, *Strijd om de rivieren*, 141-142.

198 Pilon, 'Van overlaat tot banddijk', 70; Waterschap De Maaskant, *Geschiedenis van de Beerse Maas*, 11.

199 *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant*, 2 mei 1939.

Conclusie

Van Sasse van Yssel trad in meerdere opzichten in de voetsporen van zijn voorvaderen: als rechter, cultureel bestuurder en als politicus. Zijn elitaire, adellijke identiteit en rechterlijke achtergrond bezorgden Van Sasse van Yssel aan de ene kant een parlementair imago van rationele onafhankelijkheid, waar hij zich graag op liet voorstaan. Tegelijkertijd stond hij net als zijn grootvader, Leopold van Sasse van Yssel, bekend als strijder voor de belangen van Noord-Brabant. Dit politieke imago verdiende hij in verschillende parlementaire functies, met name als de vertegenwoordiger van kiesdistrict 's-Hertogenbosch in de Tweede Kamer, maar kreeg verder vorm door zijn buitenparlementaire werkzaamheden. In zijn historische en culturele werk streefde Van Sasse van Yssel hetzelfde doel na, namelijk de verheffing van zijn provincie, stad en regio. Door zijn kennis en status kwam Van Sasse van Yssel bekend te staan als 'Brabander par excellence', die als een vader bekend was met het wel en wee van *zijn* volk. Zoals *De Tijd* in 1926 schreef: 'Hij kent in Brabant alle steden, alle dorpen, alle wegen, alle stroomen [...]. Hij kent de boeren en de burgers; hij kent iedereen. En iedereen kent hem.'²⁰⁰ Ook Van Sasse van Ysselts rechterlijke achtergrond beïnvloedde zijn politieke reputatie. Op basis van zijn kennis van de rechterlijke praktijk en om wat hij in de rechtszaal meemaakte, positioneerde hij zich tegenover meer theoretisch opererende collega's als een 'man van de praktijk'.

Zoals in de introductie aan de orde kwam, gaf zijn opvallende combinatie van werkzaamheden Van Sasse van Yssel – in veel opzichten een typische conservatief – tegelijkertijd een democratisch imago. Maar zijn status als lokale vertegenwoordiger van een achtergestelde regio gaf hier inhoud aan. Dat een dergelijke politieke rolopvatting hier met democratische waarden in verband werd gebracht is opvallend, aangezien deze in de historische literatuur vaker als premoderne, cliëntelistische vorm van politiek wordt uitgelegd. Het verhaal van Van Sasse van Yssel toont de noodzaak aan van een heroverweging van de betekenis en het functioneren van lokale politieke vertegenwoordiging in de Nederlandse geschiedenis. Hoewel de manier waarop Van Sasse van Yssel invulling gaf aan zijn politieke rol sterk afwijkt van hedendaagse normen, plaatst zijn verhaal bovendien het recente succes van politici met een lokaal, praktisch vertegenwoordigingsideaal in historisch perspectief.

Archivalia

Handelingen der Staten van Noordbrabant (verkort: HSNB), BHIC,
Toegangsnummer 17. Provinciaal Bestuur Noord-Brabant, 1814 – 1920.
 Handelingen der Staten van Noordbrabant (hierna: HSNB), BHIC,
Toegangsnummer 1148. Provinciaal Bestuur Noord-Brabant, 1920 – 1949.
 Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (verkort: HTK).

Afkortingen

BHIC: Brabants Historisch Informatie Centrum
 HSNB: Handelingen der Staten van Noordbrabant
 HTK: Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Websites

- *Parlement.com*, 'Jhr. Mr.A.F.O. van Sasse van Ysselt', https://www.parlement.com/id/vg091l6ke1yj/a_f_o_van_sasse_van_ysselt (17 augustus 2023).
- *Kiesraad*, 'Tweede Kamer 14 juni 1901', <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen/detail/TK19010614> (17 augustus 2023).

Kranten

De Noord Brabanter
De Tijd
De Zuid-Willemsvaart
Het Huisgezin
Het Vaderland
Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche courant
Twentsche Courant

Literatuur en gedrukte bronnen

- Augusteijn, J., en E. Storm, 'Introduction: Region and State', in: idem red., *Region and State in Nineteenth-Century Europe. Nation-Building, Regional Identities and Separatism* (Basingstoke 2012) 1-9.
- Berg, J. van de, *De toegang tot het Binnenhof. De maatschappelijke herkomst van de Tweede-Kamerleden tussen 1849 en 1970* (Weesp 1983).
- Beurden, N. van, *Een Bosch en enigszins deftig instituut. Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1925-1959* (doctoraalscriptie Katholieke Universiteit Nijmegen 1988).
- Bosch, F., 'De nabijheidspolitiek van Harm Smeenge, 1886-1935. Lokale vertegenwoordiging in de Nederlandse nationale politiek', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 134 nr. 4 (2021) 603-625.
- Douma, K., "'Schep immer nieuwe vreugd, vriendschap gezelligheid". Over Brabantse adel, "herengezelschappen" en regionale identiteit', in: *Noordbrabants historisch jaarboek 2016* ('s-Hertogenbosch 2016) 129-159.
- Douma, K., *De adel in Noord-Brabant. Groepsvorming, adellijke levensstijl en regionale identiteit* (Hilversum 2015).
- Duijvendak, M., 'Jhr. mr. A.F.O. van Sasse van Yssel (1852-1939). Rechter, politicus, historicus', in: J. van Oudheusden red., *Brabantse biografieën dl. I* (Amsterdam 1992) 146-149.
- Duijvendak, M., *Rooms, rijk of regentesk. Elitevorming en machtsverhoudingen in oostelijk Noord-Brabant* ('s-Hertogenbosch 1990).
- Giersbergen, W. van, 'Kunstonderwijs en kunstklimaat in Noord-Brabant, 1796-1940', in: Ch. de Mooij en M. Tappeniers, *De muze als motor. Beeldende kunst en de ontwikkeling van het moderne Brabant: 1796-1940* ('s-Hertogenbosch 1996) 38-87.
- Gribling, J.P., *P.J.M. Aalberse 1871-1948* (Utrecht 1961).
- Heezik, A. van, *Strijd om de rivieren. 200 jaar rivierenbeleid in Nederland of de opkomst en ondergang van het streven naar de normale rivier* (Den Haag/Haarlem 2008).
- Heuvel, F. van den, *'s-Hertogenbosch, eiland in een onmetelijke zee. Omgangsstrategieën van de stedelijke overheid en de bevolking van 's-Hertogenbosch met hoogwater en overstromingen (1740-1995)* (Oisterwijk 2021).
- Hoffman, E.R.M., *Noord-Brabant en de opstand van 1830* (Tilburg 1974).
- Jong, R. de, 'Katholieken en verkiezingen, 1850-1900. Oude en nieuwe vormen van politiek', *Groniek. Historisch Tijdschrift* 137 (1997) 433-442.
- Jong, R. de, *Electorale cultuur en politieke oriëntatie. Verkiezingen in Gelderland, 1888-1940* (Hilversum 2005).
- Jong, R. de, *Van Standspolitiek naar partijloyaliteit. Verkiezingen voor de Tweede Kamer 1848-1887* (Hilversum 1999).
- Kaal, H., 'Politics of place. Political representation and the culture of electioneering in the Netherlands, c.1848-1980s', *European Review of History* 23 nr. 3 (2016) 486-507.
- Kempen, A.F.J. van, 'Een consoliderend gewest: conservatisme en confrontatie in bestuur en politiek', in: H.F.J.M. van den Eerenbeemt red., *Geschiedenis van Noord-Brabant Deel II. Emancipatie en Industrialisering* (Amsterdam 1996) 45-63.
- Klinken, G. van, *Actieve Burgers. Nederlanders en hun politieke partijen 1870-1918* (Amsterdam 2003).
- Kok, G.Chr., *Van Raad van Brabant naar Gerechtshof 's-Hertogenbosch. Zes eeuwen rechtspraakgeschiedenis* (Hilversum 2008).
- Kraaijestein, M., 'Nederland en de Eerste Wereldoorlog 1914-1918. Lokale noden en lokaal beleid', in: J. Biemans, H. van der Linden, T. Sas red., *'s-Hertogenbosch en de Eerste Wereldoorlog* (Soesterberg 2018) 23-44.
- Kroeze, R., *Een kwestie van politieke moraliteit. Politieke corruptieschandalen en goed bestuur in Nederland, 1848-1940* (Hilversum 2013).
- Lanschot, F.J. van, 'Levensbericht van Jhr. mr. A.F.O. van Sasse van Yssel', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, 1942* (Leiden 1942) 124-129.
- Loots, J., *Voor het volk, van het volk. Van districtenstelsel naar evenredige vertegenwoordiging* (Amsterdam 2004).
- Moes, J., *Onder Aristocraten. Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland 1848-1914* (Hilversum 2012).
- Moeyes, P., *Buiten Schot. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918* (Amsterdam 2001).
- Oss, J.D.J. van, en J.G.M.M. Rosendaal, 'Noordbrabants verleden als nationaal erfgoed. Geschiedbeoefening en beeldvorming in het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, 1837-1886' in: *Noordbrabants historisch jaarboek 1990* ('s-Hertogenbosch 1990) 9-47.
- Oudheusden, J. van, 'Beelden van Brabant', in: H.F.J.M. van den Eerenbeemt red., *Geschiedenis van Noord-Brabant Deel I. Traditie en Modernisering 1796-1890* (Amsterdam 1996) 429-434.
- Oudheusden, J. van, 'De verbeelding van Brabant. De lange zoektocht naar een gewestelijke identiteit', in: Ch. de Mooij en P. Kokke red., *De muze als motor. Beeldende kunst en de ontwikkeling van het moderne Brabant: 1796-1940* ('s-Hertogenbosch 1996) 11-34.
- Pilon, J., 'Van overlaat tot bandijk. Een kleine geschiedenis van de Beerse Maas', in: A. van Heezik e.a. red., *Zoals ook zee zich terugtrekt en leegte achterlaat. Vriendenbundel Pieter de Wilde* (Amstelveen 2001) 59-71.
- Planken, P.N., en A. van Sasse van Yssel, *Geschiedenis van Bergeijk* ('s-Hertogenbosch 1902).
- Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant (hierna: Provinciaal Genootschap), *Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1893-1897* ('s-Hertogenbosch 1898).
- Provinciaal Genootschap, *Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1897-1903* ('s-Hertogenbosch 1904).

- Provinciaal Genootschap, *Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1904-1909* ('s-Hertogenbosch 1910).
- Provinciaal Genootschap, *Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1909-1915* ('s-Hertogenbosch 1917).
- Provinciaal Genootschap, *Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1916-1927* ('s-Hertogenbosch 1927).
- Provinciaal Genootschap, *Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1933-1937* ('s-Hertogenbosch 1937).
- Provinciaal Genootschap, *Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1927-1929* ('s-Hertogenbosch 1930).
- Rooy, P. de, *Ons stijpe op de waereldkaart. De politieke cultuur van modern Nederland in de negentiende en twintigste eeuw* (Amsterdam 2014).
- Sasse van Ysselt, A. van, 'De overstrooming van 's-Hertogenbosch in 1757', *Taxandria* (1927) 96-111.
- Sasse van Ysselt, A. van, 'Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1837-1937', *Taxandria. Tijdschrift voor Noordbrabantse geschiedenis en volkskunde* 44 (1937) 57-80.
- Sasse van Ysselt, A. van, 'Inleiding', in: M.G. Wildeman, *De ridderschap van Noordbrabant. Stamdeelen der leden, 1814-1903* (z.p. 1903) 11.
- Sasse van Ysselt, A. van, *De voornamen huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch alsmede hunne eigenaars of bewoners in vroegere eeuw. Aanteekeningen uit de Bossche schepenprotocollen loopende van 1500-1810* (3 dln.; 's-Hertogenbosch, 1911-1914).
- Smit, D., 'Provincie en parlement. Regionale vertegenwoordiging in de Tweede Kamer, 1815-heden', in: *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2018. Regio versus Randstad* (Amsterdam 2018) 9-19.
- Storm, E., 'Nation-building in the Provinces: The Interplay between Local, Regional and National Identities in Central and Western Europe, 1870-1945', *European History Quarterly* 42 nr. 4 (2012) 650-663.
- Storm, E., 'Regionalism in History, 1890-1945. The cultural approach', *European History Quarterly* 33 nr. 2 (2003) 251-265.
- Velde, H. te, 'Onderwijzers in de parlementaire politiek. Thorbecke, Guizot en het Europese doctrinaire liberalisme', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 113 nr. 3 (1998) 322-343.
- Velde, H. te, 'Van grondwet tot grondwet. Oefenen met parlement, partij en schaalvergroting, 1848-1917', in: R. Aerts e.a., *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-2012* (Amsterdam 2013) 111-194.
- Velthoven, H. van, *Stad en Meijerij van 's-Hertogenbosch, dl. II* (Amsterdam 1938).
- Ven, D.J. van der, *Het carnavalsboek van Nederland in elf hoofdstukken* (Leiden 1941).
- Ven, F.J.M. van de, *125 jaar Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1837-1862* ('s-Hertogenbosch 1962).
- Vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap onder de katholieken in Nederland, *Lijst van geschriften van de leden der vereniging. Supplementen* (Leiden 1941).
- Verwiel, H., 'De Brabantse koffietafel', in: *Alledaagse Dingen* 7 nr. 3 (1998) 12.
- Vis, G.N.M., 'Provinciaal bestuur van Noord-Brabant. Grepen uit de 175-jarige geschiedenis', in: *175 jaar provinciaal bestuur van Noord-Brabant* ('s-Hertogenbosch 1989) 9-80.
- Waterbolk, H.T., 'Albert Egges van Giffen Noordhorn 14 maart 1884 - Zwolle 31 mei 1973', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1976* (Leiden 1976) 122-153.
- Waterschap De Maaskant, *Geschiedenis van de Beerse Maas* (z.p. 1950).
- Witlox J.H.J.M., en P.J.M. Aalberse, *Varia Historica* ('s-Hertogenbosch 1936).
- Witlox, J.H.J.M., *De Katholieke Staatspartij in haar oorsprong en ontwikkeling geschetst* (3 dln.; 's-Hertogenbosch/Bussum 1919, 1927, 1969).
- Woud, A. van der, *Een nieuwe wereld. Het ontstaan van het moderne Nederland* (Amsterdam 2008).